

Arkeologia nyt!

Arkeologi nu!

1/2014

LIITTEENÄ

LOUHITTUA 1/14

Arkeologia nyt!

Arkeologi nu!

1/2014

17. vuosikerta

Julkaisija

Turun Maakuntamuseon ystävät

– Åbo Landskapsmusei vänner ry

Arkeologian jaosto

– Arkeologi sektorin

PL 286, 20101 Turku

Vastaava päätoimittaja:

Lauri Viinikkala

Hämeenkatu 14 D 71

20500 Turku

puh. 040 7679 085

laalvi@utu.fi

Toimituskunta:

Jaana Airola, Liisa Hyvönen,

Markku Lemmetti, Marja Peltomäki

Toimitus ja taitto: Heli Kytölä

Tilaukset ja ilmoitusmyynti:

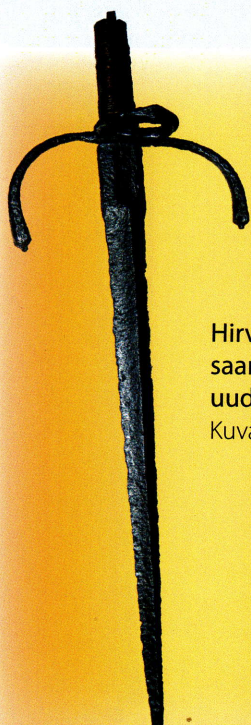
arkeoinfo@gmail.com

Maria Pulli

puh. 040 7414 877

Painopaikka: Painosalama, Turku

ISSN 1236 – 4827

Hirvensalon Papin-
saaren tikari löytyi
uudelleen.

Kuva Jaana Airola.

s. 5

Tässä lehdessä:

3

Lauri Viinikkala

Kirkollisia kuulumisia

4

Liisa Hyvönen

Kiviä ja käärmeitä

5

Jaana Airola

Papinjyrkän tikari

7

Lauri Viinikkala

Turun Pyhän Hengen kirkon virtuaalinen paluu

8

Vastaajana Juha Ruohonen

**Mitä kuuluu Suomen vanhimman kirkon
tutkimushankkeelle?**

10

Mia Lempiäinen-Avci

**Mitä kasvijäännetutkimus kertoo Kaarinan
Ravattulan Ristimäestä?**

11

Sirkku Pihlman

Kristillistymisen aikoihin Turun seudulla

14

Kirsi Salonen

**Suomen piispanistuimen siirto Nousiaisista Turkuun
– koska se tapahtuikaan?**

17

Heini Kirjavainen

Pyhimyksen villamekko

20

Esihistoriamatkailuyhdistys Louhi ry:n jäsenlehti

Louhittua 1/14

24

Janne Rantanen

Maan hiljaisten asuinsijoilla Kaarinan Lemossa

27

Satu Mikkonen-Hirvonen

Muinaisjäännostojen hoitoa 25 vuotta - eikä suotta

28

Riku Kauhanen

**Katsaus sodan tuhojen jättämiin jälkiin rakennuksissa
ja luonnonkohteissa**

32

Ilari Aalto

Egyptologian ja Egypti-villityksen synty

35

Elissa Ernst

A View from the Other Side

36

Timo Peltomäki

Erään kivikirveen tarina

Kannen kuva: Ravattulan Ristimäen varhaiskeskiaikaisen kirkon kivijalan itäpääty esiin kaivettuna.
Juha Ruohonen/Turun yliopisto, arkeologia.

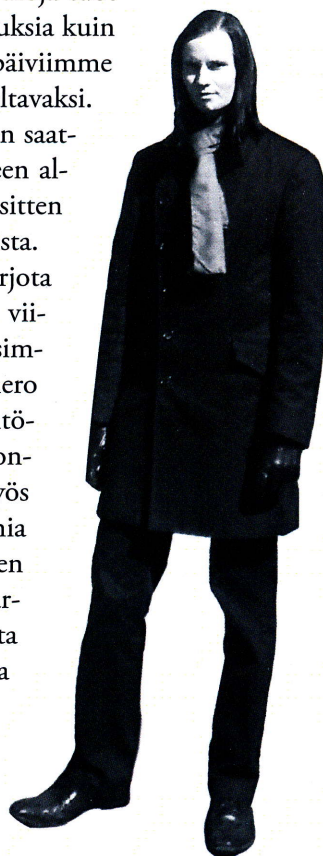
Kirkollisia kuulumisia

Kuluneen vuoden aikana olemme saaneet kuulla runsaasti uutisia kirkkoja koskevasta arkeologisesta tutkimuksesta. Tutkimuksen kohteina ovat olleet niin kirkkorakennukset, kirkollinen esineistö kuin kirkon aseman vakiintuminen varhaiskeskiajan Suomessa. Mukaan uutisvirtaan ovat mahtuneet muun muassa tiedot Kaarinan Ravattulan Ristimäen Suomen vanhimmaksikin nimitetystä kirkonpaikasta, uusista kuulumisista Turun tuomiokirkon pyhänjäännösten tutkimuksissa, Turun Pyhän Hengen kirkon virtuaalisen rekonstruktion avaamisesta yleisölle, jossa hankkeessa itsellänikin oli ilo olla mukana, sekä monista muista mielenkiintoisista tutkimusprojekteista ja löydöistä.

On turha yrittää kiistää kirkkojen antoisuutta tutkimuskohteina. Kirkothan ovat olleet monella paikkakunnalla ensimmäiset merkit organisoituneen yhteiskunnan saapumisesta Suomen syrjäisille seuduille. Kirkon toiminta on synnyttänyt useimmat säilyneet kirjalliset lähteet Suomen varhaisimmasta historiasta. Kirkko on kuulunut kruunun ohella niihin harvoin toimijoihin, joilla on ollut varoja tuottaa sellaista materiaalista kulttuuria, niin rakennuksia kuin esineitä, joka ylipäänsä on voinut säilyä meidän päiviimme saakka ja siten päätyä tutkijoidemme tarkasteltavaksi. Kirkot ovat myös ainoita paikkoja, joissa edelleen saat-
taa nähdä vuosisatoja vanhan esineen yhä edelleen alkuperäisessä käyttötarkoituksessaan, olipa kyse sitten keskiaikaisesta pateenista tai 1600-luvun lampetista.

On ilahduttavaa, että tällä kertaa voimme tarjota lehtemme sivuille runsaan makupalatarjottimen viimeaikaisten kirkkotutkimusten mielenkiintoisimmista saavutuksista. Vaikka tämänkertainen numero erinomaisesti osoittaa millainen kulttuuriperintöpankki kirkon organisaatio oikeastaan meille onkaan ollut, emme kuitenkaan ole unohtaneet myös muuta arkeologista toimintaa. Mukana on monia esimerkkejä siitä, että maaperämme on edelleen täynnä monenlaista löydettävää niin ammatti-
arkeologeille kuin harrastajillekin. Kuten seuraavilta sivuilta saamme havaita, vastuullisilla harrastajilla on paljon annettavaa arkeologian tutkimukselle.

Lauri Viinikkala

Kiviä ja käärmeitä

Kuva Jaana Airola.

Kuva Leif Michaëlsen.

Arkeologian harrastajien retki Satavaan ja Kakskertaan

Liisa Hyvönen

Olimme museon ystävien arkeologiajaostossa jo pitkään suunnitelleet retkeä Satavan Turkukallion varhaismetallikautisille röykkiöille, jotka jaoston jäsen Marja Peltomäki on muutamien viime vuosien aikana löytänyt kotinsa lähimetsästä (*Arkeologia nyt!* 2/2011).

Elokuussa 2013 tutustumisretki lopulta toteutui, ja osallistujia kertyi kymmenkunta. Löytäjä toimi luonnollisesti paikallisoppaanamme metsässä ja asiantuntijaoppaaksi oli lupautunut maakunta-arkeologi Kaisa Lehtonen, joka ehdotti tutustumista samalla muutamiin muihinkin Satava-Kakskerta-alueen arkeologisiin kohteisiin. Retki oli sikäli ajankohtainen, että röykkiöille oli hiljattain pystytetty muinaismuistoista kertovat kyltit.

Ihailtuamme aikamme ensimmäistä röykkiötä uudenuutukaisine kyltteineen ja lähtiessämme kohti seuraavaa, kävi ilmi, että se oli sijaintia koskevan väärinkäsityksen vuoksi jäänytkin merkitsemättä. Mutta ei hätää. Röyk-

kiötä oli asettunut vartioimaan kolme käärmettä! Siinä pyöriessämme putosi kivikossa kasvavasta kitukasvuisesta männystä nimittäin käärme ja livahti kivien väliin. Ihmetellessämme, mistä se oikein tuli, huomasimme männyn oksalla vielä kaksi toisiinsa kietoutunutta tarhakäärmettä. Ne eivät tuntuneet läsnäolostamme häiriintyvän ja lopulta maltoimme jatkaa matkaamme viimeiselle röykkiölle, joka ensimmäisen tapaan oli saanut kylttinsä.

Näiden kolmen lisäksi saimme nähdä vielä uusimman löydön. Tätä edellisiä vähän pienempää kivröykkiötä ei kukaan asiantuntija ollut ehtinyt nähdä, eikä sillä siis ollut virallista luokitusta, mutta ainakin arvioidun sijaintikorkeuden ja kivien koon suhteen se muistutti kolmea muuta röykkiötä. Ties mitä salaisuuksia nämä metsät vielä pitävät kätköissään.

Metsästä palattuamme saimme nauttia paikallisoppaamme tarjoamista runsaista virvokkeista ja uu-

sin voimin lähdimme seuraavaan kohteeseen, Nikkilän Länsitalon metsän ryssänuuneille. Meistä harrastajista kukaan ei ollut tainnut aiemmin nähdä ryssänuunia muutoin kuin valokuvassa, ja paikka innosti meidät pohtimaan, miten mielenkiintoista olisi päästä yleisökaivauksissa etsimään mahdollisia pudonneita kopeekanrahoja ja manttelinappeja uunien ympäriltä.

Satavasta siirryimme Kakskerran saaren puolelle Brinkhallin kartanolle. Pihapiirin läheisessä metsäisessä rinteessä oli puolisentoista metriä leveä ja kolmisenkymmentä metriä pitkä mukulakivetty polun pätkä, jonka ikää tai tarkoitusta ei kukaan tunnu tietävän. Mieleen nousi katkelma Hellaakosken runosta: "...*metsän sisällä taikatie, ei mistään tule, ei mihinkään vie...*". Kakskerran historiikissa vuodelta 1995 kyllä kerrotaan, että kansa kutsui sitä Brinkhallin kartanon kirkkotieksi, mutta tuskinpa kartanon väki sentään lähti kirkkomatkalle niin

vaivalloisesti risukoitten ja kallioitten yli, kun helpompiakin reittejä todennäköisesti oli olemassa.

Retkemme viimeinen tutustumiskohde oli Nunnavuoren hiidenkiuas, joka on varmaan Kakskerran tunnetuin muinaisjäännos. Muinaiset kakskertalaiset ovat osanneet valita upean näköalapaikan tälle Turun alueen suurimmalle hautaröykkiölle.

Monta arkeologista elämystä rikkaampina lähdimme kotimatalle. Enempää ei olisi yhtenä päivänä ehtinyt eikä jaksanutkaan, ja täytyyhän jotain aina jättää seuraavaankin kertaan. Näkemättä ovat ainakin vielä Raustvuoren Kettukallion ja kirkon luona olevan Kotokallion hiidenkiukaat sekä jossain vielä jäljellä olevat 1700-luvun rajakivet. Jos joku vain kertoisi, missä ne tarkalleen sijaitsevat.

Ryssänuuni. Ei tässä oikein leipä enää paistu. Kuva Leif Michaëlson.

Papinjyrkän tikari

Jaana Airola

Antoisasta Satavan ja Kakskerran retkestämme sai alkunsa myös varsin erikoinen tapahtumaketju, joka todisti meille harrastajille, että Peltomäen Marjan kohdalla hienojen muinaislöytöjen tekeminen ei ole suinkaan sattumaa vaan aivan kiistatta verenperintöä.

LEHTOSEN Kaisan johdolla maastossa vaeltaessamme muistui mieleeni eräs Rikalanmäelle suuntautunut retki vuosi sitten ja siellä kuulemani tarina. Tuntematon vanhempi rouva kertoi, miten hän aikoinaan oli löytänyt Hirvensalosta kallionkoloon kätketyn miekan, jonka oli sitten lahjoittanut museolle.

Kaisa ei kuitenkaan asiasta kysellessäni muistanut tällaisesta tapauksesta

mitään, ja niinpä heti kotiin ehdittyäni ryntäsin tietokoneen ääreen etsiskelemään vahvistusta hatarille muistikuvileni. Netistä löytyikin Janne Harjulan ja Jussi-Pekka Taavitsaisen Suomen arkeologisia tikarilöytöjä käsittelevä artikkeli, jonka mukaan Hirvensalosta oli todellakin tehty tällainen löytö – kyseessä oli kuitenkin tikari eikä miekka.

Kaisalta sain vielä tiedon vahvistukseksi kopion Turun maakuntamuseon maalöytökirjasta: *”Lahj. rouva Annikki Juvonen, Hirvensalo. Tikari, rautaa. Maalöytö Hirvensalon Papinsaarelta v:lta 1953, hiekkamaasta. Koko pituus 43,5 sm, säilän pituus 32,5 sm suurin leveys 2,5 sm. Keskellä säilää korkea harjanne. Kädensijassa kierrettyä mes-*

Uskomaton löytö kesämökin kellarista ja miten se 60 vuoden jälkeen löytyi uudelleen

sinkilankaa. Luultavasti 1500-luvulta.” Tarkempia tietoja löytöpaikasta ei tekstiin ollut merkitty.

TARINASSA yllättävin käänne seurasi, kun välitettyäni nämä tiedot Marjalle ilmeni, että ainutlaatuisen löydön oli aikoinaan tehnyt hänen äitinsä heidän senaikaisen kesämökkinsä kellarin kallioseinämästä! Tikari oli ollut siellä kauniisti ojennuksessa pitkänmallisessa kolossa ilmeisesti hiekan tai mullan peitossa, ja se oli osunut äidin käteen tämän siivotessa kellaria.

Tikari oli jonkin aikaa pyörinyt Marjan ja siskonsa leikeissä, kunnes perheelle oli tullut mieleen, että esine kannattaisi varmaankin luovuttaa museolle. Sen koommin ei tikarista

ollut mitään kuulunut, eikä sen nykyisestä olinpaikasta ollut tietoa. Aikaa tapauksesta oli kulunut jo niin paljon, että jopa Marja, arkeologia-harrastuksestaan huolimatta, oli onnistunut unohtamaan koko jutun. Retkelläkään hän ei kuullut keskusteluamme miehasta.

MEILLÄ harrastajilla heräsi tämän uutisen jälkeen kiinnostus käydä näin upean esineen löytöpaikalla, ja teimmekin sinne pian pienen tutustumisretken.

Vaikka Papinsaari on viime vuosina ollut varsin rajun uudisrakentamisen kohteena, oli tuo paikka toistaiseksi vielä jotenkuten säästynyt. Sekään ei silti ollut enää valitettavasti aivan ennallaan: silloista pientä somaa kesämökkiä ei Papinjyrkän reunalla ole ollut pystyssä enää vuosikausiin; mökin kohdalle oli kipattu suurehko määrä irtomaata, ja paikka toimi nyt jonkinmoisena parkkialueena. Tärkeää kallionkoloa ei näin ollen pystynyt maastosta enää havaitsemaan, vaikka sen sijainti olikin jokseenkin tarkassa muistissa.

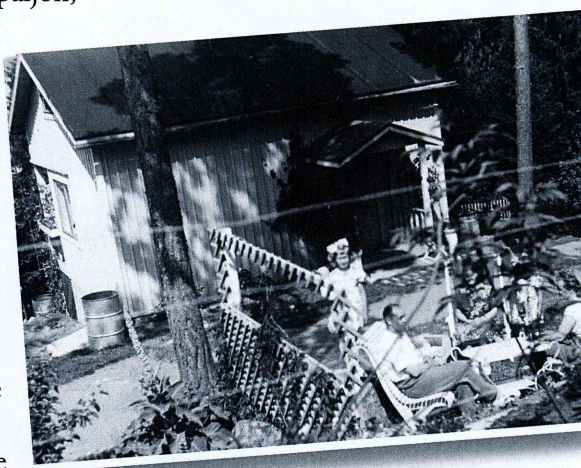
Naapurin uuden rivitalon asukkaita kertomuksemme tikarilöydöstä kiinnosti kovasti. Vanhojen valokuvien avulla saimme toivottavasti luotua heille mielikuvan siitä, miten viehättävältä kesäparatiisilta alue oli näyttänyt löytöaikaan 1950-luvulla.

Kaisa toteutti vielä hartaan toiveemme käydä katsomassa tikaria livenä Turun museokeskuksessa. Ilmassa oli historian siipien havinaa, kun Marja nosti suojahansikkaisiin verhottuihin käsiinsä varovasti esineen, jota hän oli viimeksi pidellyt (vähemmän varoen) lapsena 60 vuotta sitten. Ne jotka eivät päässeet näkemään tikaria museolla, voivat ihailla sitä teoksen ”Miekka Suomessa” komeissa värikuvissa.

PAPINSAARESTA löytynyt tikari on koko Suomen mittakaavassa harvinainen esine. Maastamme on tehty tikarilöytöjä yhteensä ainoastaan 15 kpl - niistä lähes puolet Turun seudulta. Kyseessä on vastineiden perusteella 1500-luvun puoliväliin (renes-

Kesämökkikitunnelmia 1950-luvulta Marja Peltomäen kotialbumista. Oikealla Marjan ja tikarin uudelleenkohtaaminen.

Kuva Jaana Airola.

sanssiaikaan) ajoittuva ns. vasemman käden tikari, jonka tarkoituksena on ollut torjua vastustajan miekan terä. Harjulan ja Taavitsaisen artikkelissa löytöä kuvaillaan seuraavasti: ”Tikari on 43,5 cm pitkä ja siinä on 32,5 cm pitkä poikkileikkaukseltaan nelisivuinen terä, jonka molemmilla puolilla on keskiharja. Terässä väistimen alla on teroittamaton ricasso-osa, jossa on toistaiseksi identifioimaton valmistajan leima. Pitkät väistintangot taipuvat alaspäin ja päättyvät pieniin nuppeihin. Väistimeen kuuluu lisäksi pyöreä, vaakasuora rengas. Kahva on päällystetty kuparilangalla, mutta hyvän kuntonsa perusteella se vaikuttaa olevan myöhäinen lisä.”

Kiusoittelimmekin Marjaa, oliko hän kenties taannoin leikeissään kiertänyt kuparilankaa tikarin kahvaan, mutta ilmeisesti aivan niin myöhäinen lisä ei kuitenkaan ole kyseessä...

ARTIKKELISSA kerrotaan vielä: ”Esineiden löytöhistorioista ja olosuhteista johtuen suurin osa artikkelissa käsiteltävistä tikareista on vailla kunnollista löytöyhteyttä. Tästä huolimatta löytöpaikkojen historiasta on yritetty löytää yhteisiä piirteitä. Tikarien yhdistäminen niiden löytöpaikkojen historiaan voi lisätä tietoa esineiden käytöstä ja käyttäjistä... Hirvensalon Papinsaaren tikarin tarkkaa löytöyhteyttä ei tiedetä. Pieni saari, josta tikari löytyi, ei ollut asuttu vielä 1650-luvullakaan. Saarella oli silti ihmistoimintaa, sillä tiedetään, että se toimi Kaarinan seurakunnan yhteisenä

laidunsaarena varhaisella keskiajalla ja keskiajan loppupuolella. Uudella ajalla saaren omistivat eri kirkolliset instituutiot ja yksityiset kirkolliset henkilöt. On mahdollista, että saarella oli sijaintinsa takia myös merkitystä lähestyttäessä Turkua mereltä käsin.”

Toivon mukaan nyt tämän tapahtumaketjun myötä tarkentuneet tiedot Papinsaaren tikarin löytöpaikasta auttavat osaltaan näiden tutkimustavoitteiden saavuttamisessa. Itse kukin voi myös päästää mielikuvituksensa lentoon: Miten tämä upea esine on päätynyt aikoinaan Papinjyrkän kallionkeroon? Onko se levännyt paikoillaan koskemattomana 400 vuotta vai onko se piilotettu sinne joskus myöhemmin? Kuka muinainen kulkija sen on kätkenyt ja minkä takia?

Jäämme malttamattomina odottamaan Marjan seuraavia jännittäviä löytöjä!

Lähteet

Harjula, Janne & Taavitsainen, Jussi-Pekka 2008. Suomen arkeologiset tikarilöydöt 1200-luvulta 1500-luvulle. Suomen Museo 2007, 39-64.

Hintsala, Kari (toim.) 2010. Miekka Suomessa. Turun museokeskuksen julkaisuja 52.

Turun maakuntamuseon maalöytökirja

”Renessanssitikari”, Kari Hintsalan kirjoitus Kapioneeri-blogissaan 17.09.2010.

Turun Pyhän Hengen kirkon virtuaalinen paluu

PYHÄN HENGEN KIRKKOA alettiin rakentaa vuonna 1588 kuningas Juhana III käskystä. Kirkko oli tarkoitettu Turun suomenkieliselle seurakunnalle, sillä Tuomiokirkko pyrittiin saamaan yksinomaan ruotsinkielisen seurakunnan käyttöön.

Kirkko päätettiin rakentaa Turun köyhäintalon Pyhän Hengen hospitalin tontille. Se kuitenkin vaurioitui pahasti tulipalossa pian valmistuttuaan, mutta vielä tämän jälkeen kirkon raunioita käytettiin hautausmaana, ja sinne haudattiin suuri määrä turkulaisia pii-

koja, renkejä ja pikkuporvareita. Pietari Brahe antoi purkaa kirkon 1600-luvun puolivälissä maan tasalle ja linjasi uuden kadun kulkemaan alueen yli.

Vuonna 1983 alkaneissa arkeologisissa kaivauksissa kirkon raunio tuli esille uudisrakennushankkeiden yhteydessä ja kirkon esille kaivettuihin raunioihin toteutettiin kappeli, Pyhän Hengen Kappeli, joka avattiin vuonna 1992. Vuonna 2000 kappeliiin haudattiin uudelleen arkeologisissa kaivauksissa esille tulleet yli 600 vainajaa.

TURUN vanhan Pyhän Hengen kirkon paikalla sijaitsee nykyisin Pyhän Hengen kappeli.

Kappelin luoteisseinällä on näkyvissä joitakin perustuksiin kuuluneita kiviä, mutta tavalliselle kävijälle ne eivät kerro kovin paljoa siitä, miltä kirkko on aikoinaan näyttänyt.

Nyt nykYTEKNIikka astuu auttamaan kävijän mielikuvitusta kirkon hahmottamisessa.

TURUN yliopistossa meneillään olevassa monitieteisessä *Futuristic History* -tutkimushankkeessa on toteutettu Pyhän Hengen kirkkoa esittelevä sovellus tablettitietokoneille. Laitetta kääntelemällä sovelluksessa voi liikkua kirkon sisätilassa, katsella sitä vapaasti joka suuntaan ja tutustua kirkon historiaan ja sen esineistöön.

Sovellus julkaistiin tämän vuoden helmikuussa yhteistyössä Kiinteistöosakeyhtiö Casagrandentalon kanssa. Se on saatavilla Android- sekä iOS-sovelluskaupoissa ilmaiseksi ladattavana versiona suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi.

SOVELLUKSESSA julkaistu kirkon malli perustuu arkeologisista tutkimuksista ja arkistoista kerättyyn tietoon sekä samalta aikakaudelta peräisin olevien kirkkojen yksityiskohtiin. Kirkossa oleva esineistö on myös mallinnettu samalta ajalta peräisin olevista esineistä.

Arkeologisen ja historiallisen taustatutkimuksen ovat toteuttaneet Muuritutkimus ry dosentti Kari Uotilan johdolla sekä allekirjoittanut Turun yliopiston Suomen historian oppiaineen edustajana Futuristic History -hankkeessa.

Lauri Viinikkala

Lisätietoa hankkeesta osoitteessa: <http://ar.utu.fi>

Kirjoja ja taidetta saman katon alla

TULE TUTUSTUMAAN

Brinkkalan kirjakauppaan!

Turun museokeskus on avannut uuden kirjakau-
pan Vanhalle Suurtorille. Kirjakaupasta
löydät monipuolisen valikoiman historiaan,
näyttelyihin ja taiteeseen liittyen.

Brinkkalan kirjakauppa ja Turun taidelainaamo

Avoimna ti-pe klo 12-18, la-su klo 11-15.

Vanha Suurtori 3, Brinkkalan talo, 1. krs. Käynti sisäpihan kautta.

Viime kevään lehdessämme Juha Ruohonen kertoi Turun yliopiston oppiaineen tutkimuksista Kaarinan Ravattulan Ristimäellä. Kesän kaivauksissa keskityttiin alueen ehkä mielenkiintoisimpaan kivirakennelmaan. Päivää ennen kuin kaivausalue syksyllä laitettiin jälleen umpeen odotamaan jatkotutkimuksia, julkaistiin tiedote Suomen vanhimman kirkon kiviperustan löytymisestä.

Mitä kuuluu Suomen vanhimman kirkon tutkimushankkeelle?

Teksti perustuu Juha Ruohosen vastauksiin sähköpostihaastattelussa maaliskuussa 2014.

Syyskuun 2013 alussa uutisoitu kirkkolöytö oli ehdottomasti vuoden arkeologinen uutinen, vaikka monia muitakin mielenkiintoisia löytöjä viime vuonna tehtiin. Tiedote löydöstä läpäisi lehdet paikallisista valtakunnallisiin sekä monet radio- ja televisiouutiset. Netistä asiasta sai lukea ulkomaita myöten.

Vaikka osa toimittajista olisi selvästi halunnut uutisesta enemmän irti, kuin mitä tässä vaiheessa oli tarjottavana, niin suurin osa viestinnästä oli asiallista perustuen Ruohosen omiin tiedotteisiin ja haastatteluihin.

Heti löydön julkistamisen jälkeen Ruohoselle tuli runsaasti onnitteluja. Arkeologiasta kiinnostuneet maallikotkin ovat iloisia löydön avoimesta julkistamisesta heti tuoreeltaan. Mitähän kaikenlaisia kysymyksiä Ruohonen on vastattavakseen saanut?

Suuri yleisö on kiinnostunut lähes samoista asioista kuin tutkijatkin. Käytännön asioista ja löytöhavainnoista maallikot ovat saattaneet kysellä enemmän. Missä pappi on asunut? Millainen katto kirkossa oli? Kaikkiin kysymyksiin ei arkeologinen aineisto luonnollisestikaan anna vastauksia.

Tiedeyhteisön sisältä kommentteja on toistaiseksi tullut vähemmän, vaikka kirkkolöytö rakennuksena on jo

alustavasti julkaistukin Historiallisessa Aikakauskirjassa (4/2013).

Kiinnostusta on ollut erityisesti tiettyihin löytöryhmiin, kuten kirkon latian alta löytyneisiin rahoihin. Ehkä keskustelua syntyy myöhemmin aineiston yksityiskohtaisemman julkaisemisen jälkeen. Tällaiset julkaisut saavat kuitenkin odottaa, sillä kirkosta on tutkittu kaivauksin vasta pintaosa. Kirkon ympäristökin on lähes kokonaan tutkimatta.

Tutkimuksia Ristimäellä on tehty vuodesta 2010 lähtien, mutta tähän asti yhteensä vain yhdeksän viikon ajan.

Viime vuoden tutkimusten jälkitöiden raportti valmistuu kevään aikana. Jälkitöissä on paljastunut kaikkea pientä kaivauksissa huomaamaton, mutta suuri osa uusista tuloksista saadaan selville vasta myöhempien analyysien jälkeen. Koska kaikki mahdolliset varat on säästettävä tuleviin tutkimuksiin, ei mielenkiintoisiin analyysihin ole ollut mahdollisuutta tässä vaiheessa. Onneksi näytteet säilyvät vuosikausia.

Pieni osa 2013 otetuista maanäytteistä on saatu otoksena analysoitua. (Näistä Mia Lempiäinen-Avci kirjoittaa sivulla 10). Kirkon sisältä otetuista maanäytteistä on saatu tehtyä myös

Kirkon kivijalan sisältä löytynyt pronssispiraalikoristetta. Koriste on kuulunut naisen esiliinan kulmaan. Kuva Aki Arponen.

alkuaineanalyysejä, joilla on tutkittu näkymättömiin kadonneiden rahojen kohtaloa. Alustavat tulokset niistä ovat hyvin kiinnostavia.

Pari uutta radiohiiliajoitusta on saatu teetettyä ja ne tukevat kirkon käyttöajan päättymistä "kuin seinään" jossain vuoden 1230 tienoilla. Onko kirkko tarkoituksellisesti hylätty ja kaikki arvokkaampi tai käyttökelpoinen esineistö viety pois? Mitään erityisen kirkolliseksi luonnehdittavaa esineistöä ei kivijalan sisältä nimittäin ole löytynyt.

Kaivauksissa tehtyjä esinelöytöjä ei tulla laittamaan esille vielä aikoihin, sillä tutkimushanke halutaan saattaa ensin loppuun. Tähän voi mennä vuosia. Lisäksi kaikki metallipitoiset löydöt ovat pitkään konservoinnissa. Löydöistä on kuitenkin otettu runsaasti kuvia tutkimusta ja erilaisia julkaisuja varten. Ensimmäinen tutkimushankkeen julkaisu pyritään saamaan ulos keväällä. Hankkeelle on tarkoitus avata myös kotisivut.

Tutkimukset Ristimäellä jatkuvat, mutta millä tasolla ja kuinka kauan, ei vielä ole selvillä. Apurahojen hakuun on käytetty viikkokaupalla työaikaa. Rahoitusta on haettu kaikista mahdollisista avoinna olleista sääti-

Kaivausjohtajan kädessä koristeellinen pronssista valmistettu vyön hela. Hela löytyi kirkon kivijalan sisältä ja on peräisin tuhoutuneesta haudasta. Kuva Hanna-Maija Raitio.

Kirkon kivijalasta löytynyttä rautanauaa harjataan varovasti esiin. Kuva Juha Ruuhonen.

Ristimäeltä on löytynyt kilokaupalla palanutta ja sintraantunutta savea. Savi kuuluu kirkkoa edeltäneeseen vaiheeseen. Kuva Hanna-Maija Raitio.

öistä, mutta toistaiseksi tuloksena on vain yksi ajoituksiin tarkoitettu tuhanen euron apuraha.

Yliopiston ylimääräisessä rahanjaossa hanke sai jonkin verran lisärahoitusta, josta osa on jo käytetty aikaisempien vuosien näytteiden analyysiin ja loput tullaan käyttämään 2014 kaivausten tutkimuskuluihin.

Koska rahoituksen saanti on osoittautunut ennakoitua hankalammaksi, ollaan keväällä käynnistämässä tutkimuksia tukevan yhdistyksen toimintaa. Yhdistyksen jäseniksi ovat tervetulleita myös kaikki arkeologian harrastajat.

Tulevana kesänä kaivauksia jatketaan elo-syyskuussa ehkä puoleentoista kuukauden ajan. Kaksi viikkoa elokuussa on opetuskaivauksia, ja loppu-aika pyritään kaivamaan palkattujen arkeologian opiskelijoiden kanssa. Resursseja pitempään kaivausaikaan ei ole.

Vapaaehtoisia kaivauksille on haettu vuosittain sekä pidemmälle ehtineiden opiskelijoiden että harrastajien joukosta, mutta osallistuneita on ollut todella vähäinen määrä. Opiskelijoi-

den kurssisuorituksina ja arkeologian harrastajien vapaaehtoisvoimin olisi mahdollista tehdä paljonkin hyödyllistä kaivuutyötä, mutta sen varaan tutkimuksia ei voi laskea. Vapaaehtoisiltakin on vaadittu vähintään päivän, mutta mieluiten viikon sitoutumista osallistumiseen, sillä uusien osallistujien alkuun ohjaaminen vie valmiiksi vähäisiä resursseja pois muusta työstä.

Tällä hetkellä kirkon kivijalka ja rakennuksen lähiympäristö vaikuttasivat ensisijaisesti ja tutkimuksellisesti eniten kiinnostavilta kohteilta, mutta nyt tiedossa olevalla rahoituksella ei niiden tutkiminen ole mahdollista. Pelkästään kivijalan esiin kaivaminen täytemaan alta vie lähes viikon, samoin sen peittäminen. On siis keskityttävä pienempiin tutkimuskysymyksiin, jotka kuitenkin palvelevat kokonaisuutta.

Mäelle tullaan näillä näkymin kaivamaan koeojia kirkkomaan laajuuden selvittämiseksi, mahdollisen kellotapulipulpa paikantamiseksi ja mäkeä rajaavan aidan löytämiseksi myös muista kuin nyt tiedossa olevista suunnista. Pienehkö tasokaivausalue saatetaan avata kirkon läheisyyteen.

Viime aikoina on puhuttu paljon metallinilmaisista käyttävistä harrastajista. Juha Ruuhonen haluaa tehdä selvän eron aarteensijöiden ja valistuneiden käyttäjien välillä. Valistuneet metallinilmaisinharrastajat tekevät arvokasta työtä hankkimalla tutkimuksen tietoon uusia, ennen tuntemattomia kohteita ja irtolöytöjä.

Sen sijaan aarteensijöiden kasva- neesta joukosta pieni, mutta näkyvä osa muodostaa laitteen ongelmakäyttäjien ryhmän, joka ei välitä niin tunnetuista muinaisjäännöksistä kuin löytöjen ilmoittamisestakaan. Ainutlaatuista tutkimuksellisesti tärkeää tietoa tuhoutuu ja jää saamatta, kun yksityishenkilöt keräävät löytöjä ja jättävät havaintonsa ilmoittamatta.

Kirkkolöydöstä tiedotettaessa otettiin riski siitä, että julkisuuden mukana Ristimäelle saattaisi kohdistua myös näitä lieveilmiöitä. Alue on onneksi näkyvällä paikalla. Läheisen kylän asukkaat ovat ottaneet asiakseen vahtia paikkaa ja ilmoittaa asiattomista kulkijoista. Paikalta ei tosin juuri mitään olisi löydettyäkään, sillä alue on tutkimushankkeen aikana haravoitu metallisignaalien osalta jo muutama kerran.

Aiheesta voi lukea enemmän Juha Ruuhosen artikkeleista Arkeologia nyt! lehdessä numeroissa 1/2012 ja 1/2013 sekä Historiallisesta aikakauskirjasta 4/2013.

Mitä kasvijäännetutkimus kertoo Kaarinan Ravattulan Ristimäestä?

Mia Lempiäinen-Avci
Turun yliopisto, kasvimuseo

Ristimäen varhaiskeskiaikaisen kirkon arkeologisten kaivausten aikana otettiin maanäytteitä makrofossiilisia kasvijäännetutkimuksia varten.

Näytteitä otettiin koko tutkimusalueelta kirkkorakennuksen sisältä ja hetken ulkopuolelta kokonaisuudessaan lähes 100 litraa, joista tähän mennessä on tutkittu 19 litraa.

Makrofossiilianalyysin tavoitteena oli toimia arkeologisen tutkimuksen apuna rakenteiden ja maakerrosten tulkinnassa sekä tarvittaessa tarjota materiaalia 14C-ajoitukseen.

Osa näytteistä oli täysin löydöttömiä, mutta osassa oli runsaastikin kasvijäänteitä. Merkittävimmät löydöt ovat vanhojen suomalaisten viljakasvien jyvät. 14C-ajoitusten teettäminen jyvien kohdalla on tärkeää, jotta saadaan tietoa siitä, kuuluvatko jyvät kirkollisen toiminnan aikaan vai paikalla varhaisemmin olleeseen asutukseen ja ihmistoimintaan. Löytyneet jyvät ovat kirkon sisäpuolelta, joten on hyvin mielenkiintoista selvittää, liittyvätkö jyvät Suomen varhaisimman kirkon käyttöaikaan.

Kirkon ulko- ja sisäpuolelta löytyi puolestaan katajan siemeniä sekä yksi marja. Kaikki edellä mainitut kasvijäänteet ovat hiiltyneitä. Näytteissä oli myös puuhiiltä, joka on peräisin havupuista. Näyttää siltä, että puuhiili on peräisin käsittelystä puusta.

Kasvijäännetutkimusten perusteella voidaan sanoa, että Ristimäki on ollut kasvillisuudesta ja puustosta melko avoin, sillä jyvien ja katajan jäänteiden lisäksi muita kasvien siemeniä tai ha-

vupuiden neulasia ei löytynyt. Ristimäki on ollut myös varsin koskemattomassa tilassa eli maata ei ole kaiveltu tai muokattu ennen kuin arkeologit saapuivat paikalle.

Kasvijäännetutkimus tukee myös muuta arkeologista tulkintaa, sillä haudoiksi arvelluista kuopista otetuista maanäytteistä on löytynyt palama-

tonta luuta sekä mahdollisesti muuta orgaanista ainesta, jonka analysointi on vielä kesken.

Kasvijäännetutkimuksen menetelmän saatiin tuloksia, jotka tukevat arkeologisia tulkintoja ja antavat lisää tietoa esimerkiksi ympäristön tilasta ja ihmistoiminnasta Suomen vanhimmalta kirkolta Ravattulan Ristimäeltä.

Mitä tietoa kasvijäännetutkimus tarjoaa?

Kasvijäänte- tai makrofossiilitutkimus on erikoistunut mikroskooppisten kasvinosien – tai miksei kokonaistenkin kasvien tutkimukseen.

Kasvijäänteet ovat peräisin arkeologisista kohteista, kuten kivikauden liesistä, rautakauden asuinpaikoista, keskiaikaisista kirkkoista tai vaikkapa merenpohjalla makaavista 1700-luvun laivahylyistä.

Tutkimuskohteena ovat fossiiliset kasvijäänteet, eli makrofossiilit, jotka ovat säilyneet maaperässä satojen ja jopa tuhansien vuosien ajan, joko hiiltyneinä tai hiiltymättöminä.

Makrofossiilit ovat esimerkiksi kasvien siemeniä, hedelmiä, lehtiä, neulasia, juurimukuloita ja jyviä. Tärkeimpiä makrofossiililöytöjä ovat erilaisten hyötykasvien kuten ravinto-, lääke- ja rehukasvien jäänteet. Ne ovat konkreettisia todisteita, jotka kertovat viljelyn historias-
ta, talouden rakenteesta, ravinnon

tuotannosta ja sen hankinnasta sekä ruokavaliosta.

Kasvijäänteet tarjoavat näin ollen oivallisen aineiston, jonka avulla voidaan tarkastella ihmisen toimintaa menneisyydessä.

Suurin osa Suomen makrofossiilisesta aineistosta on säilynyt hiiltyneenä. Hiiltyminen on voinut tapahtua monella eri tavoin, esimerkiksi liedessä ruuan käsittelyn ja valmistuksen yhteydessä, viljan kuivatuksen ja varastoinnin aikana tai tulipalossa.

Kasvijäänteiden ajoitus tapahtuu yleensä arkeologisen aineiston perusteella, ja arkeologiselle kerrokselle puolestaan saadaan ajoitus esimerkiksi tietyn aikakauden saviastioiden perusteella.

Kasvijäänteet voivat kuitenkin myös toimia arkeologisen kontekstin ajoittajina: jyviä voidaan ajoittaa 14C –radiohiilimenetelmällä.

Kristillistymisen aikoihin

Turun seudulla

Sirkku Pihlman

Ravattulan kirkko innostaa kysymään

KUN Kaarinan Ravattulan Ristimäen 1100-luvun kirkon olemassaolo varmistui kesällä 2013, heräsi varmasti laajempaa kiinnostusta siihen, miten kristillistyminen alkoi näkyä maaseutumaisemassa.

Onhan eri asia, sulautuivatko kirkot alkuun jotenkin mahtitalojen pihapiireihin ja niiden muihin rakennuksiin vai olivatko ensimmäiset kirkot silmiinpistäviä, aivan erilaisia kuin muut rakennukset, aivan erityisellä paikalla.

Ravattulan kirkko hämmästytti uudelleen, kun kuulumme Juha Ruohoselta, miten sen pohjarakenne noudat-

taa tarkkaan samaa rakennetta kuin samanaikaiset kirkkorakennukset esimerkiksi Tanskassa. Jotakin eteläskandinaavisen mallin mukaan oikeaoppista on sellaisenaan omaksuttu tänne ja toteutettu Aurajokilaaksossa.

Kuka oli tällainen rakentaja ja entä rakennuttaja? Miten likeisiä heille olivat ihmiset siellä, mistä rakennuksen malli omaksuttiin? Miten rakennuttaja oli osallisena käynnissä olevassa suuren yhteiskunnallisen uudelleenorganisoinnin prosessissa?

On oletettu, että ennen seurakuntaorganisaation perustamista Lounais-Suo-

messä olisi ollut yksityisiä mahtitalojen kirkkoja. Oliko Ravattulan kirkko sellainen? Kuka saattoi sitä käyttää ja kenen valtaa ja uskoa se osoitti? Miten ison ja millä tavalla valikoituneen yhteisön käyttöön se oli tarkoitettu? Oliko se kylän kirkko vai kirkon rakennuttaneen mahtitalon jonkin erityisen sosiaalisen verkoston käytössä?

Mikä kaikkiaan oli Lounais-Suomen 1100-luvun kirkkojen suhde kirkolliseen organisoitumiseen? Minkälaiset mahtihenkilöt tai -yhteisöt saattoivat rakentaa kirkon? Miten uuden uskon vaatimukset esitettiin ja käsitettiin?

Yläneen Kappelniityn kirkko kirkkomaan aitoineen. Pienois-malli Juhani Vihervirta.
Kuva Jouko Ranne.

Kummallinen muutosvaihe

AINEELLISINA seurauksina kristilistymisestä 1100-luvulla tai 1200-luvun alussa meillä on Ravattulan kirkon lisäksi ainakin hautausmaita, joiden hautaesineet ovat niukkoja tai olemattomia, sekä joitakin merkillisiä kiviä.

Raisiosta on löydetty kaksi kristillisel-
teltä hautakiveltä tai muistokiveltä vai-
kuttavaa, mutta oudosti kaiverrettua
kalkkikivilaattaa, joita oli myöhem-
min käytetty kirkon rakennuskivi-
nä. Ne on voitu korjata talteen paikalla
sijainneelta kirkkirkkoa vanhemmalta
hautausmaalta.

Raision Mullin eduspellon asuinpai-
kalta, joka sijaitsee parin sadan metrin
päässä Ihalan Kansakoulunmäen var-
haiskristillisestä kalmistosta, löydettiin
kaivauksissa pieni hiottu vihreä kivi,
joka on saattanut olla joskus kiinni
matka-alttarissa. Löytöpaikka, raken-
nuksen tulisijan viereinen kuoppa,
viittaa kuitenkin aivan muuhun käyt-
töön. Löydöt viittaavat siihen, että uu-
den ja vanhan uskon lipuessa toistensa
lomaan toteutettiin myös omalaatuisia
hybridejä ideoita.

Kappelniityn kirkon taoksin koristet-
tu ovi. Pienoismalli Juhani Vihervirta,
taokset Matti Vihervirta.

Kuva Jouko Ranne.

Miltä puukirkko näytti?

KIVIKIRKOT tunnemme, mutta kes-
kiaikaiset puukirkot eivät ole Suomes-
sa tuttuja. Elina Penttilän insinööri-
työ Pyhän Olavin keskiaikainen kappeli-
kirkko Yläneellä valmistui Turun am-
mattikorkeakoulun rakennustekniikan
linjalla vuonna 2009. Markus Hiekka-
nen otti ystävällisesti ohjatakseen Eli-
naa keskiajan kirkkoasiantuntijana.

Elina laati 1400-luvun puukir-
kon rakennuspiirustukset ilman yhtä
tiettyä esikuvaa, löytämiensä histo-
riallisten ja arkeologisten tietojen ja
saamiensa asiantuntevan opastuksen,
yrityksen ja erehdyksen sekä raken-
nusteknisen tiedon perusteella. Työssä
tavoiteltiin sitä, millainen olisi voinut
olla Yläneen Kappelniitynmäellä si-
jainnut kirkkorakennus.

Elina esitteli valmiin työnsä Yläneen
kirkossa. Tilaisuudessa oli mukana
kädentaitaja Juhani Vihervirta. Hän
päätti oitis rakentaa kirkosta pienoismallin
Elinan laatimien piirustusten
perusteella. Yläneellä oli tuolloin, ja
elää edelleen suunnitelma mittojen
mukaisen kirkon rakentamisesta, mut-
ta sitä odotellessa saattoi tehdä pie-
noismallin.

Pienoismallinrakentajan työssä kes-
kiaikainen puukirkko elää myös omaa
nykylämäänsä. Kirkko on saanut uu-
sia yksityiskohtia, jotka kuvaavat jäl-
leen kerran rakentajansa näkemyksiä
ja taitoja, kuten jo keskiajalla. Elina
Penttilä suunnitteli tutkielmassaan
konkreettisen, perustellun, toteutetta-
vissa olevan mallin kirkkorakennuk-

sesta. Monista mahdollisista vaihto-
ehdoista on valittava, kun tulkitaan
sellaista, mitä ei enää ole.

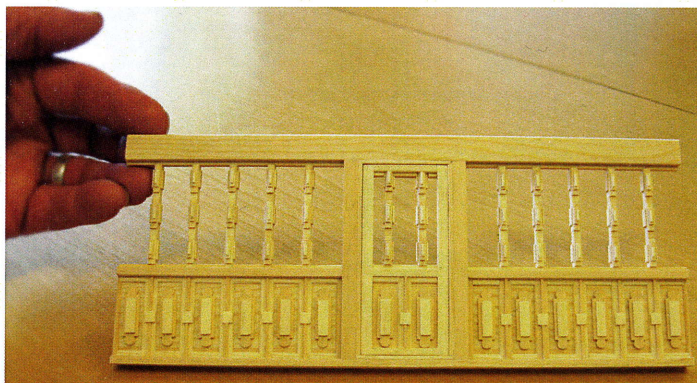
Pienoismallin rakentajaa pohditut-
ti, olisiko Yläneen Kappelniitynmäen
kirkko tehty lähemmin kansanomaista
rakennustapaa noudattaen kuin mihin
Elina Penttilä työssään päätyi: esimer-
kiksi pitkänurkkaiseksi lyhytnurkkai-
sen sijaan. Rakentajan ja käsityöläisen
näkemys siitä, mikä olisi uskottavaa
ja todennäköistä on eri kuin tutkijan,
hyvin perustein kumpikin.

Miten muutoin osaisimme ajatella ja
kuvitella jotakin, mistä on tuskin mi-
tään jälkiä, kuin todistusaineistojen,
oman maailmankuvamme ja erityisen
osaamisemme pohjalta. Miten siis ku-
vittelemme kokonaisen historian vai-
heen?

Uusia vallantavoittelijoita

RAISIOSTA on tallennettu perimätie-
to Ihalan paavillisesta kirkosta. Ihalan
kirkko olisi luultavasti sijainnut Ihalan
Kansakoulunmäen hautausmaan vie-
ressä tai yhteydessä. Paikka on vesirei-
tin vieressä mäellä, lähempänä rantaa
kuin Ravattulan Ristimäki oli Aura-
jokea. Kirkko olisi ollut maamerkki
näyttävällä avoimella maisemapaikalla.
Tässä luotiin uutta vallan topografiaa.

Ihalan ja Ravattulan varhaisten kirk-
kojen tai Liedon Ristinpellon kello-
tapulin paikalle ei koskaan kohonnut
kirkkirkkoa. Kivikirkot, äärimmäisen
pysyvät mahtimerkit, rakennettiin toi-
saalle, usein vanhojen kalmistojen pai-
koille nekin. Mieleen tulee, että rauta-

Kappelniityn kirkon kuoriaita. Pienoismalli Juhani Vihervirta.
Kuva Sirkku Pihlman.

kautiset mahtisuvut, jotka olivat toiset kuin kristillistymisvaiheen nousukkaat, olisivat ottaneet revanssin, kun siirryttiin varsinaiseen seurakuntakirkkojen vaiheeseen.

Ensimmäiset kirkot nostivat esiin uusia vallasta kilpailijoita. Näiden aika oli kuitenkin rajallinen.

Erilaisia vasteita uuteen maailmanjärjestykseen

TURUN seudun kyseisiä murrosvuosisatoja tarkasteltiin Raisio-projektissa ja Kylästä kaupungiksi -projektissa Turun yliopistossa 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa. Keskeiset tutkimuskohteet, joista oli saatu laajoja uusia aineistoja, olivat Ihalan Mullin asuinpaikka ympäristöineen ja Katariinan kirkkomäen kalmisto.

Hankkeissa havaittiin selvästi se, miten jokainen Raision ja Turun rautakauden lopun kalmisto oli aivan omanlaisensa. Niissä ilmenevä suhde yhteisön historiaan, yhteisön paikkaan suhdeverkostoissa ja suhde kristinuskoon oli selvästi omanlaisensa, vaikka ei helposti tulkittavissa.

Kalmistoissa siis havaitsimme, että jokainen niistä muuttui ihan omalla tavallaan ja omaan tahtiinsa 1000–1200-luvuilla. Asuinpaikkoja ei tällä alueella pystytty vertaamaan keskenään, vaan saatoimme tarkastella vain Mullin asuinpaikkaa, joka oli käytössä yli kristillistymisvaiheen.

YLEISINÄ ja yhteisinä muutoksina voidaan havaita kuitenkin, että moni naisiin, juuri yhteiskunnan mahtavampien talojen naisiin, liittyvä aineellisen kulttuurin piirre koki ensin voimakkaan nousun ja sitten hiipui pois. Näitä ovat juhlapukujen loistokkaat pronssispiraalikoristelut ja laadukas kiillotettu ristikkokoristeinen keramiikka. Molemmat osoittavat myös traditio- ja sukuyhteyttä Suomen eteläosien ja Viron ja liiviläisten asuman alueen vauraiden yhteisönosien välillä.

Pronssispiraalikoristeluissa toistui usein vinoristikkoihe kuten keramiikassa. Molemmat on yhdistetty hedelmällisyyden turvaamiseen. Muutoinkin koruilla ja koristelulla on sekä

puvuissa että keramiikassa ollut voimakas suojaava tehtävänsä. Näiden materiaalien ja kuosien häviäminen on ilmeinen, näkyvä ja palautumaton muutos eliitin arkeologisesti näkyvässä esinekulttuurissa.

Viikinkiajan valtiaat ja Aurajoen valtiaat

SAIN joulun jälkeisestä kirja-alennusmyynnistä käsiini ruotsalaisen arkeologin Anna Lihammerin tuoreen ja yleistajuisen kirjan *Vikingatidens härs-kare*, jossa hän tarkastelee huippueliitin verkostoitunutta maailmaa ja sitä, millaista myllerrystä yhteiskunnan huipulla tapahtui, kun osa eliittiä liittoutui läntisen kirkko-organisaation kanssa. Teos paneutuu kohteeseensa eläytyvästi, viimeisiä arkeologian tutkimustuloksia hyödyntäen.

On kiinnostavaa miettiä, miten mainituissa projekteissamme muotoutuneet käsitykset keskustelevalle Lihammerin esittämän kuvan kanssa. Samalla tietysti miettiä, miten Kaarinan Ravattulan kirkko istuu sekä omiin tutkimustuloksiimme että Lihammerin tarjoamaan ajankuvaan.

LIHAMMER korostaa, miten erilaiset korkeimman eliitin maailmankuva ja elämäntapa ja toiminnan motivaatiot olivat kuin yhteiskunnan muiden osien, ja miten tutkimusta kautta vuosisatojen kiinnostaneet aineistot käsittelevät usein juuri eliittejä. Kuitenkin eliitin rituaalisille muinaisjäännöksille on ominaista, että ne valehtelevat, antavat tietoisesti paljon vakaamman kuvan eliitin ja sen maailman pysyvyydestä kuin todellisuus oli.

Rituaalit olivat mitä tärkein osa eliittien sosiaalista olemassaoloa ja valta-aseman perustelua. Hyvinkin vanhoja monumentteja omittiin uuteen käyttöön omien juurien merkittävyyden ja jatkuvuuden osoittamiseksi.

Turun seudun kalmistot, kuten Katariinan Kirkkomäki, Tas-kula ja Virusmäki sekä Raision Mahittula ja Ihala, ovat varmas-

ti paikallisten merkittävien talojen/yksikköjen hautapaikkoja. Näiden avulla voidaan siis seurata, miten eri mahtitalot tai -suvut noudattivat hieman toisistaan poikkeavia hautaustapoja ja ilmaisivat eri tavoin suhdettaan toisaalta jatkuvuuteen, toisaalta vanhaa syrjäyttävään kristinuskoon.

Kuten Lihammer toteaa pohjoismaisista huippueliiteistä, paikalliset vallankäyttäjätkin pyrkivät monessa tapauksessa pitämään kiinni omasta, ikään kuin aina vallinneesta asemastaan perinteeseen ja muistamiseen viittaavien kulttikäytäntöjen avulla.

KRISTINUSKON vallatessa Pohjoismaat vanhan eliitin asema horjui ja luhistuikin, kertoo Lihammer. Parempaa asemaa kärkevät liittoutuivat kirkon kanssa parantaen omia valta-asemiaan. Uuden vallan keskuksot nousivat uusiin paikkoihin muuttaen vallan topografiaa, mutta myös vallan laatua. Kuninkaistakin alkoi tulla todellisia tietyn alueen hallitsijoita läntisen kirkon organisaation kanssa liittoutumalla. Silloin kuninkaan valta oli uudesta Jumalasta. Itäinen kristinuskok vaikutti samaan aikaan, mutta siitä tiedetään vähemmän.

Vanhalinnan viime vaihe, Koroisten varustettu piispanistuin ja Turun uusi linna merkitsivät, että kirkko ja kruunu yhteistoimin ottivat vallan jo ennestään mahdollisessa Aurajoen ja sen edustan maisemassa. Siinäpä oli paikallisilla taloilla ja suvuilla menettävää ja saavutettavaa.

Kirjallisuutta:

Lihammer, Anna: *Vikingatidens härs-kare*. Historiska Media 2012.

Mäntylä, Sari (ed.): *Rituals and Relations. Studies on the society and material culture of the Baltic Finns*. Suomalaisen Tiedekatemian toimituksia. Humaniora 336. Saarijärvi 2005.

Pihlman, Sirkku: *Ikivanha raja-alue vallan tukikohdaksi*. – Sep-pänen, Liisa (toim.): *Kaupunkia pintaa syvemmältä*. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. *Archeologia Medii Aevi Finlandiae IX*, s. 27–41. Turku 2003.

Vuorinen, Juha-Matti: *Rakennukset ja rakentajat Raision Ihalassa rautakauden lopulla ja varhaisella keskiajalla*. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C osa 281. Scripta lingua fennica edita. Turku 2009.

Kuvia Raision erikoisista kivistä:

<http://cgi.mlab.uiah.fi/mulli/html/media/valokuva/paadet.html>

<http://cgi.mlab.uiah.fi/mulli/html/media/valokuva/tya-s-n.html>

Suomen piispanistuimen siirto Nousiaisista Turkuun

– koska se tapahtuikaan?

Kirsi Salonen

Paavi Gregorius IX on antanut tammikuussa 1229 päivätyssä kirjeessään luvan siirtää Suomen piispanistuin ”parempaan paikkaan”. Kirjeen sisältöä on vuosien kuluessa tulkittu eri tavoilla. Keskustelua on herättänyt eritoten se, oliko kyse piispanistuimen siirrosta Nousiaisista Koroisiin vai Unikankareelle ja koska piispanistuimen siirto tapahtui.

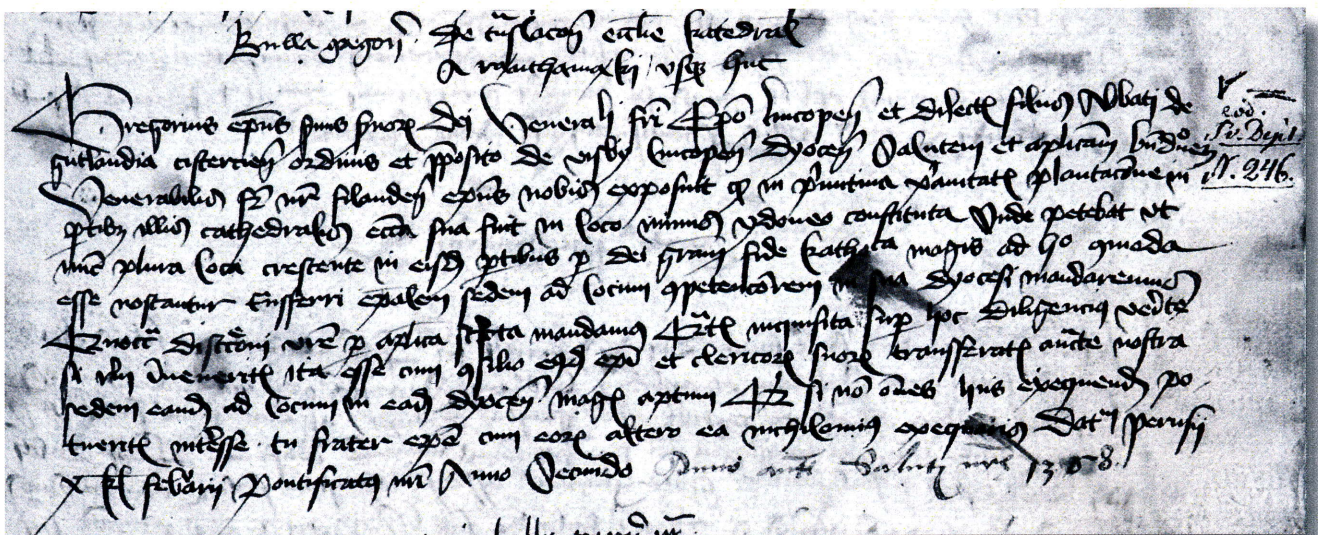
Paavi Gregoriuksen kirje tammikuulta 1229

Eräs Suomen keskiajan varhaisvaiheisiin liittyvistä kiinnostavimmista asiakirjalähteistä on epäilemättä paavi Gregorius IX:n 23.1.1229 päiväämä kirje Linköpingin piispalle, gotlantilaisen sisterssiläisluostarin apo-

tille sekä Visbyn rovastille. Kirjeestä käy ilmi, että Suomen piispa (*Finlandensis episcopus*) oli kääntynyt paavi Gregoriuksen puoleen ja selittänyt, että kristinuskon juurtumisen alkuaikoina paikallinen tuomiokirkko oli perustettu vähemmän sopivalle paikalle (*cathedralis ecclesia sua fuit in loco minus ydonea constituta*). Piispan anomuksessa

todetaan edelleen, että kristinuskon levittyä laajemmalle, oli tullut tarve siirtää piispanistuin parempaan paikkaan hiippakunnan alueella (*transferri episcopalem sedem ad locum competenciozem in sua dyocesi*), mihin paavi Gregoriukselta anottiin, – ja saatiin – lupa tammikuussa 1229.

Paavi Gregoriuksen alkuperäinen kirje tai siihen liittynyt paaville esitetty anomus eivät ole säilyneet meidän päiviimme. Tietomme asiasta pohjautuvat 1400-luvun toisella puoliskolla Turun tuomiokirkon kopiokirjaan [ns. Mustankirja, latinaksi Registrum Ecclesiae Aboensis eli Turun (Tuomio)Kirkon Rekisteri] tehtyyn jäljennökseen (REA1= FMU 72). Alkuperäisen asiakirjan puuttuminen ei kuitenkaan heikennä asiakirjan his-

Mustankirjan käsikirjoituksesta. Kuva Riksarkivet/Ruotsi.

toriallista arvoa, vaan voidaan epäilyksettä todeta, että Mustaankirjaan tehty kopio on autenttinen alkuperäisen, nyt jo kadonneen paavillisen asiakirjan kanssa.

Paavi Gregoriuksen kirje on herättänyt tutkijoiden mielenkiintoa pitkän aikaa ja siihen liittyy monia epäselviä seikkoja. Ensinnäkin kirjeessä ei mainita lainkaan, mikä oli se ”vähemmän sopiva paikka”, josta piispanistuin toivottiin siirrettävän pois, tai mikä oli se ”parempi paikka”, jonne se olisi toivottu siirrettävän. Toiseksi paavillinen kirje ei ilmaise mitään siitä, milloin Suomen piispanistuin olisi luvan saannin jälkeen siirretty muualle. Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti molempia kysymyksiä.

Mistä minne?

Paavi Gregoriuksen kirjeestä ei käy selväksi se, mistä mihin tuomiokirkon toivottiin muuttavan. Tutkijoiden keskuudessa vallitsee kuitenkin konsensus sen suhteen, että vuoden 1229 kirjeessä on kyse siitä, että piispanistuin haluttiin siirtää pois Nousiaisista, jonka sijainti oli auttamattomasti syrjässä, Aurajoen varren asutuskeskukseen, tarkemmin sanottuna Koroisten niemelle.

Koska Mustassakirjassa olevan asiakirjan yläpuolella olevassa otsikossa mainitaan Räntämäki, on Koroinen joskus sekoitettu nykyiseen Maarian kirkkoon, mutta tämä on selvä virhetulkinta. Uusi piispankirkko rakennettiin Koroisiin, jossa piispanistuin toimi aina 1200-luvun loppuvuosiin asti, jolloin uusi tuomiokirkko valmistui nykyisen tuomiokirkon paikalle Unikankareelle Turun keskusta.

Ainoan soraäänien muiden tulkinnaan siitä, että vuoden 1229 kirje tarkoitti siirtoa Nousiaisista Koroisiin, esitti Koroisissa arkeologisia kaivauksia johtanut valtionarkeologi Juhani Rinne. Hän esitti tulkinnaan siitä, että kirje tarkoittikin piispanistuimen siirtoa Koroisista Unikankareelle. Väitteensä Rinne perusteli sillä, että Mustassakirjassa oleva asiakirjalle annettu latinan-kielinen otsikko *”Bulla Gregorii de translatione ecclesie cathedralis a Ränthamäki*

usque huc” tarkoittaisi ”Gregoriuksen kirje tuomiokirkon siirtämisestä Ränthamäeltä tälle paikalle”. Tällä perusteella Rinne oletti, että piispanistuin olisi siirretty jo 1180-luvulla Nousiaisista Koroisiin ja vuonna 1229 sieltä vastaperustetun Turun keskusta.

1400-luvun toisella puoliskolla Mustaankirjaan kopioidun asiakirjan otsik-

koa ei voi kuitenkaan pitää luotettavana todisteena tapahtuneesta. Niinpä Rinteen teoria siitä, että vuoden 1229 kirjeessä tarkoitetaan piispanistuimen siirtoa Koroisista Unikankareelle, ei ole juurikaan saanut muiden tutkijoiden hyväksyntää, vaan historioitsijat ovat yksimielisiä siitä, että kirjeessä viitataan piispanistuimen siirtoon Nou-

Bulla Gregorii de translatione ecclesie cathedralis a ränthamäki usque huc

Gregorius episcopus, seruus seruorum Dej, venerabilj fratri episcopo Lincopensi et dilectis filiis abbatj de Gutlandia, Cisterciensis ordinis, et preposito de Visby, Lincopensis dyocesis, salutem et apostolicam benedictionem. Venerabilis frater noster **Finlandensis episcopus** nobis exposuit, quod in primitiua christianitatis plantacione in partibus illis **cathedralis ecclesia sua fuit in loco minus ydonea constituta**; vnde petebat, vt [cum] nunc plura loca, crescente in eisdem partibus per Dei gratiam fide catholica, magis ad hoc commoda esse noscantur, **transferri episcopalem sedem ad locum competenciohem in sua dyocesi** mandaremus. Quocirca discrecionj vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus, inquisita super hoc diligencius veritate, si rem inueneritis ita esse, cum consilio eiusdem episcopi et clericorum suorum transferatis auctoritate nostra sedem eandem ad locum in eadem diocesi magis aptum. Quod si non omnes hiis exequendis potueritis interesse, tu, frater episcopo, cum eorum altero ea nichilominus exequaris. Datum Perusij x kalendas Februarij pontificatus nostri anno secundo.

Paavin kirjeen transkriptio (teksti on julkaistu teoksessa *Finlands medeltidsurkunder I, asiakirja nro. 72*). Artikkelissa käytetyt lainaukset on lihavoitu tekstissä.

Gregorius, Piispa, Jumalan palvelijoiden palvelija, kunnianarvoista veljeä Linköpingin piispaa ja rakkaita poikia gotlantilaisen sisterssiläisluostarin apottia sekä Visbyn rovastia tervehtien ja apostolisesti siunaten. Kunnianarvoinen veljemme Suomen piispa on esittänyt meille, että alkavassa kristillisyyden istutuksessa niillä seuduilla hänen tuomiokirkkonsa on pystytetty vähemmän sopivalle paikalle; siksi hän on pyytänyt, että kun nyt, katolisen uskon kasvaessa Jumalan armosta niillä seuduilla, on tiedossa useita tähän soveliaita paikkoja, määräisimme piispanistuimen siirrettäväksi edullisemmalle paikalle hänen hiippakunnassaan. Sen vuoksi määräämme apostolisen kirjeen kautta teidän harkittavaksenne, että jos havaitsette tutkittuanne tarkoin asian todenperäisyyden asian olevan oikein, siirrätte meidän valtuutuksellamme saman piispan ja hänen pappiensa neuvosta samaisen istuimen samassa hiippakunnassa sopivammalle paikalle. Mutta jos ette kaikki voi ottaa osaa asian toimeenpanemiseen, pane sinä, veli piispa, se siitä huolimatta täytäntöön toisen heistä kanssa. Päivätty Perugiassa 23. tammikuuta paaviutemme toisena vuonna.

Kirjeen käännös Kirsi Salonen.

siaisista Koroisiin. Myös arkeologiset löydöt Koroisista tukevat näkemystä, että piispankirkko ja siihen liittyvät rakennukset ovat 1200-luvulta eivätkä 1100-luvun lopulta.

Koska?

Piispanistuimen siirto Nousiaisista Aurajoen varteen yhdistetään loogisesti paavi Gregorius IX:n tammi-kuussa 1229 päiväämään kirjeeseen, ja suurin osa tapahtumasta kirjoittaneista tutkijoista toteaaakin piispanistuimen siirron tapahtuneen vuonna 1229. Tästä hyvänä esimerkkinä käy C.J. Gardbergin kirjoittama ja vuonna 1971 julkaistu Turun kaupungin historia, jossa asiasta kertova alaluku on otsikoitu ”Piispanistuimen siirto v. 1229”.

Myös Pentti Virrankoski toteaa vuonna 2001 julkaistussa Suomen historiassaan, että Lounais-Suomen lähetyskauden päättymisestä ”oli merkkinä myös piispanistuimen siirtäminen 1229 Nousiaisista Aurajoen alajuoksulle Röntämäen Koroisiin”.

Monissa Suomen historian yleisteoksissa siirtovuodesta ei anneta näin täsmällistä tietoa, vaan todetaan vain, että paavilta saatiin lupa siirtoon 1229, minkä jälkeen piispanistuin siirrettiin pois Nousiaisista.

Yleinen konsensus aikakauden kirkkohistoriasta kirjoittaneiden tutkijoiden keskuudessa näyttääkin olevan se, että siirtohanketta alettiin puuhata heti paavillisen valtuutuksen saamisen jälkeen ja että muutto tapahtui niin nopeasti kuin mahdollista – kunhan Koroisiin ehdittiin saada rakennetuksi tarvittavat rakennukset, kirkko ja piispan asumus.

Muun muassa Markus Hiekkänen toteaa, että ”Koroisiin rakennettiin historiallisten ja arkeologisten lähteiden perusteella 1230-luvulla ... piispankirkko ympärillä olevine kirkko-maineen ja piispanresidensseineen”. Tämän tarkempi ajoitus ei ole mahdollista olemassa olevien lähteiden valossa. Vai olisiko?

Piispa Tuomaan lahjoitus Nousiaisten kirkkoherra Wilhelmille

Mustassakirjassa on säilynyt kaksi kirjekopiota 1230-luvun alusta, joissa on kyse samasta asiasta eli siitä, että Suomen piispa Tuomas on lahjoittanut kappalaiselleen, Nousiaisten kirkkoherra Vilhelmille Maskussa sijaitsevia maa-alueita (*Lundan alue sekä puolet Taipaleen saaresta*). Ensimmäinen tästä asiasta kertova asiakirja on paavi Gregorius IX:n Anagnissa 20. lokakuuta 1232 päiväämä kirje (REA8=

FMU79), jolla paavi vahvistaa piispan tekemän alueluovutuksen. Toinen samaa asiaa käsittelevä kirje on kopio piispa Tuomaan itsensä tekemästä, vuonna 1234 päivätystä luovutuskirjeestä, jossa ei ole tarkempaa päiväystä kuin vuosiluku (REA10=FMU81).

Alueluovutuksilla ei sinänsä ole mitään tekemistä piispanistuimen siirron kanssa, mutta niistä kertovia asiakirjoja on mahdollista käyttää apuna siirron ajankohtaa pohtiessa. Piispa Tuomaan vuonna 1234 päiväämä luovutuskirje on Mustankirjan kopion mukaan nimittäin päivätty Nousiaisissa. Mikäli vuosi 1234 on oikea ajoitus piispan kirjeelle, voi sen pohjalta todeta, että piispa on vielä tuolloin päivännyt kirjeitään Nousiaisissa eikä piispanistuimen uudessa sijaintipaikassa eli Koroistenniemellä.

Koska tässä tapauksessa on kyse kopioista eikä alkuperäisistä asiakirjoista, ei niiden todistusvoima päiväyksen suhteen ole täysin varma. Joka tapauksessa kirjeiden perusteella on mahdollista vetää sellainen johtopäätös, että piispa Tuomas on vielä 1230-luvun ensimmäisinä vuosina ollut aktiivinen Nousiaisissa, mikä merkitsisi sitä, että piispanistuinta ei välttämättä siirretty Koroisiin välittömästi paavilta saadun siirtoluvan jälkeen. Asia vaatii kuitenkin vielä lisätutkimuksia.

Koroisten arkeologista ja historiallista aineistoa tutkitaan parhaillaan

Keskiajan sarastaessa: Turun Koroisten 1200-luvun piispanistuin ja kristillinen kulttuuri Suomessa -hanke keskittyy ensisijassa Hjalmar Appelgrenin ja Juhani Rinteen jo yli sata vuotta sitten Koroisten niemeltä kaivamaan materiaaliin.

Kohteen arkeologisen aineiston arvo toteutuu parhaiten, jos Koroista tarkastellaan kokonaisuutena. Siksi projekti tähtää kaikkien löytöjen ja rakenteiden analyysiin ja julkaisemiseen. Tutkimuksen keskeinen metodi on vanhan aineiston tutkiminen moderneilla luonnontieteellisillä menetelmillä.

Juhani Rinne teki kauaskantoisia ratkaisuja ottaessaan esinelöytöjen lisäksi talteen esimerkiksi tiili-, laasti-, luu- ja puunäytteitä, vaikka tuskin osasi täysin

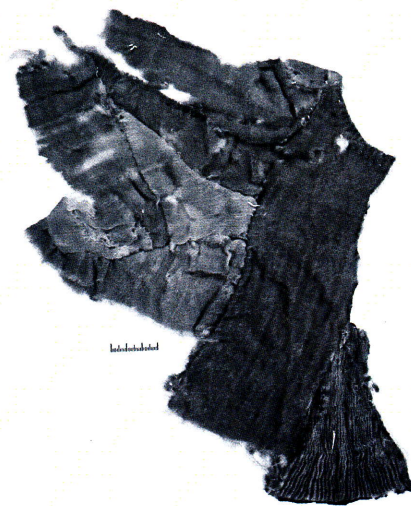
ennustaa niiden arvoa ja potentiaalia tulevassa tutkimuksessa. 1900-luvun ensivuosina esimerkiksi radiohiiliajoituksen mahdollisuus siinsi vielä puolen vuosisadan päässä.

Projektin tutkijaryhmän muodostavat arkeologit, dos. Janne Harjula, dos. Visa Immonen ja FL Tanja Ratilainen sekä historian tutkija, dos. Kirsi Salonen. Hankkeessa on lisäksi mukana eri alojen kansallisia ja kansainvälisiä asiantuntijoita. Rahoitusta on saatu eri säätiöiltä ja projekti toimii tällä hetkellä Koneen Säätiön tuella.

Janne Harjula

Pyhimysveistosten pukeminen
keskiajalta lähtien

Mekon takaosa.
Kuva Heini Kirjavainen.

Pyhimyksen villamekko

Heini Kirjavainen

Kirjoitelmani pohjautuu osittain SKAS 4/2012 julkaistuun artikkeliin, jonka aiheena oli Turun tuomiokirkon piispa Hemmingin pyhimysarkusta löydetty villamekon palanen. Artikkelissani olen tulkinnut mekonkappaleen pyhimyspat-salle kuuluneeksi vaatteenksi.

Tarkastelen mekonkappaletta osana keskiaikaisten kirkollisten veistosten pukemistraditiota. Kyseessä on edelleen elävä kansanuskoon liitettävä traditio katolisessa kirkossa, vaikka tapaa on yritetty kitkeä pois useita kertoja vuosisatojen kuluessa.

Tutkimusaiheena veistosten pukemisen tutkimus on liikkumista monen humanistisen tieteenalan kuten uskontotieteen, antropologian, taidehistorian, kulttuurihistorian, historian ja arkeologian rajapinnoilla. Unohtamatta luonnontieteellisten tutkimusmenetelmien osuutta mekon ajoituksen ja värien sekä kuitujen analysoinnissa.

Mekon etuosa. Kuva Heini Kirjavainen.

Villamekko ja sen ajoitus

VAATTEENPALA on mekon yläosan etu- ja takakappaleesta, jossa on jäljellä hiukan hihaa. Mekko oli laitettu arkuun ”säilöön” ihmisluiden, reliikki-pakettien ja muutaman muun tekstiilikappaleen kanssa.

Miksi? Mitä erityistä on pienessä kuluneessa mekonkappaleessa, joka ei pienuutensa vuoksi ole voinut olla osa piispan tai kenenkään muunkaan hautavaatetusta? Vastaavanlaisia pieniä vaatekappaleen paloja sekä kokonaisia asuja on säilynyt kirkkoissa ja luostareissa. Pienuutensa vuoksi ne on tulkittu lasten vaatteiksi sen kumminkin pohtimatta kirkollista kontekstia.

Mekon mittaukset osoittivat, että puna-vihreä villamekko on normaalia pienempi kaula-aukon, hiha-aukon ja rinnan kohdalta (*rinnan ympärys leveimmältä kohdalta 84 cm*). Mekkoa oli pienennetty useampaan otteeseen, mistä oli säilynyt eri käsialoin ommeltuja säumöjä mekon nurjalla puolella.

Osa langoista on kuluneita, osa melkein pä uuden veroisia. Kaksikymmentäyksi eri ajoitustulosta Upsalan ajoituslaboratoriosta tukivat käsitystä useasta ompelijasta, sillä vanhin mahdollinen ajoitus ulottui 1100-luvun loppuun, kun nuorin ajoitus ulottui 1670-luvulle asti.

Kankaan ajoitus osuu 1300-luvulle *post ante quem*. Mekko oli ommeltu viimeistään 1300-luvulla. Muutoksia sen rakenteeseen on tehty 1400-luvun loppupuolella ja 1500-luvulla. Viimeisimmät muutokset mahdollisesti jopa 1600-luvulla. Mekon käyttöikä olisi siten ollut noin 300 vuotta!

Veistosten pukeminen

KESKIAIKAISEN katolisen kirkon seremoniat olivat tekstiilikeskisiä. Niihin kuului pappien liturginen vaatetus sekä alttarien ja kirkkotilan koristaminen erilaisin tekstiilein. Tekstiilit olivat jo itsessään osa visuaalista hartaudenharjoitusta, jota korostettiin tämän lisäksi vielä seremoniain.

Keskiajalla ja uudella ajalla oli myös tapana vaateuttaa Neitsyt Marian, Jeesuksen, pyhimysten ja enkelten veistoksia. Historiallisten dokumenttien mukaan tapa oli jo vakiintunut 1200-luvulla Italiassa ja Pohjois-Euroopassa. Traditio on ilmeisesti levinnyt idästä päin, alkujaan Bysantista. Keskiaikaista pyhien veistosten pukemista voi pitää pakanallisten jumal-patsaiden pukemisen ja koristelun jatkumona. Vaatetus koostui viitan ja kruunun yhdistelmästä sekä tunikasta tai mekosta. Pyhimyksillä ja enkeleillä oli jokaisella omat symbolit vaatteiden lisäksi.

Mutta miksi patsaita vaateutettiin ja koristeltiin? Keskiajan puisilla veistoksilla oli mitä hienoimmat kultauksin ja maalauksin koristellut vaatteet valmiiksi yllään veistettynä. Miksi ne tarvitsivat vielä tekstiilit ylleen?

Keskiajan ihmiselle veistos ei ollut vain taivaallisen edustaja vaan ruumiillinen ilmentymä, jota kohtelemalla hyvin – tai kaltoin saavutettiin haluttu päämäärä. Pyhimysveistosten rankaiseminenkin kuului asiaan, esimerkiksi tehottomalta, rukouksiin vastaamatta jättäneeltä pyhimykseltä saatettiin riistää kruunut, korut, jopa vaatteetkin ja jättää alasti pimeään ”häpeämään”.

Veistos saattoi korvata myös elävän henkilön kuten esimerkiksi paavin, joka Avignonin vankeuden aikana oli fyysisesti poissa Vatikaanista vuosina 1305–1377. Vatikaanin basilikassa sijainnut Pyhän Pietarin patsas puettiin paavin asuun ja varustettiin kolmoiskruunulla ja sauvalla.

Jopa marmoriveistuskokonaisuuksia tai niiden osia puettiin ja koristeltiin. Veistoksia peiteltiin ja paljastettiin tekstiilein sekä kannettiin kulkueissa puettuina liturgisen vuoden tapahtumien mukaan. Veistosten koristelemisen lahjoitetuin kankain ja koruin ilmensi ja vahvisti antajansa sosiaalista statusta, mutta myös osoitti asemaa hartaana kristittyinä seurakunnan ja Jumalan silmissä sekä auttoi eteenpäin kilvoittelussa tiellä Paratiisiin.

Keskiajalla puettavat veistokset olivat valmiiksi vaatetettuja puuhun maalatuilla kalliilla brokadi- ja silkikankaiden imitaatioilla. Tekstiileistä helpoimmat vaatekappaleet, kuten viitat ja hunnut, sopivat suoraan veistoksille, oli niiden muotokieli ja asento mikä tahansa.

Muotoon leikattuja vaatekappaleita olikin jo vaikeampi sovittaa patsaille. Yksi vaihtoehto oli valmistaa patsaalle soveltuva vaatetus erinäisin muutoksin. Hihat saatettiin jättää pois tai tehdä muutoksia hihan leikkaukseen. Mekko tai tunika saattoi olla avoin selkäpuolelta, jolloin avonainen selkäosa peitettiin hunnulla tai viitalla. Patsas saattoi olla asetettuna komeroon, jolloin vain etupuoli näkyi. Haastavampia puettavia olivat patsaat, joita saatettiin katsella myös selkäpuolelta. Esimerkiksi Jeesus-lapset tarvitsivat oikealta näyttävät lapsen vaatteet.

Vaatteisiin sopimattomia patsaita saatettiin hioa ja muotoilla sopiviksi. Jopa kädet, jalat tai pää saatettiin irrottaa, jotta vaatteet saatiin veistoksen päälle. Niin Suomessa kuin muuallakin kirkkojen ja luostarien varastoissa on löydetävissä muotopuolia patsaita, joiden vammat on tulkittu myöhemmäksi reformaatioajan kuvainraastannaksi ja silpomiseksi. Totuus voi olla kuitenkin toisenlainen. Patsaita on saatettu muutella tarkoituksellisesti, jotta niitä olisi helpompi pukea. Muutoksen jälkeen niitä ei ollut tarkoitukseen pitää enää esillä ilman vaatetusta ja koristeita.

KESKIAJALLA kuvanveistäjät eivät olleet vielä erikoistuneet puettavien patsaiden veistämiseen, mutta renessanssiajalta alkaen ainakin Italiasta on mainintoja erikoistuneista veistäjistä. Myös valmistusmateriaalit vaihtelivat paperimassasta puuhun tai näiden yhdistelmiin. Patsaalla saattoi olla puiset kauniisti maalatut pää, kädet ja jalat, mutta vartalo paperimassasta tai jopa kankaasta ja oljesta. Erikoistuminen jatkui 1600- ja 1700-luvuilla, jolloin patsailla oli liikuteltavat nivelletyt jäsenet. Tällaisten nukkien valmistamiseen oli jo omat työpajat ja mestarit. Tunnettuja valmistuskeskuksia oli Pohjois-Italiassa.

Nostra Signora della Rosa -patsas ennen pukemista sekä puettuna uusiin vaatteisiin ja alttarille asetettuna.

S. Margherita Ligure (Genova), Santuario di Nostra Signora della Rosa. Meidän Rouvamme ja Jeesus-lapsen alusmekot ja huntu veistetty. Patsas (korkeus 105 cm) valmistettu 1500-luvun alkupuolella. Kuvat Jacquard 64/2009, sivu 38.

Historialliset asiakirjalähteet

MYÖS Turun tuomiokirkon Pyhän Laurentiuksen alttarilta on säilynyt inventaariodokumentti (REA 723) niinkin myöhään kuin vuodelta 1515. Siinä kerrotaan veistokselle kuuluneista vaatteista ja koristuksista. Alttarilla oli Pyhän Neitsyen kuva, jonka päähän kuului kullattu hopeakruunu ja jonka ylle voitiin pukea kullatuin hopeapaljetein koristeltu tunika. Keskiajan lopulla patsaalla oli jäljellä vain sen kruunu ja tunika sekä muutamia tunikaan kuuluneita kullattuja hopeapaljetjeja.

Inventaario ei vain todista, että patsaita on vaatetettu myös Suomessa, mutta myös koristeltu kallisarvoisin koruin. Inventaarissa on myös maininta Pyhälle Laurentiukselle kuuluneesta hopeisesta halsterista, mutta ei mainintaa pyhimyksen vaatetuksesta.

Keskiajalla ja myöhemmällä ajalla Neitsyt Marian veistokset ovat olleetkin arvostetuimmat, jolloin ne on vaatetettu ensisijaisesti. Muut saman alttarin pyhimykset ovat saaneet tyytyä puiseen vaatekertaan. Vaatteiden paljous oli suoraan verrannollinen pyhimyksen suosioon. Paikallisille pyhimyksille saatettiin tehdä vaate- lahjoituksia muita pyhimyksiä enemmän.

Suomen ja Ruotsin osalta Kustaa Vaasan kirkkohopeiden takavarikoinnit paljastavat useaan otteeseen, että Neitsyt Marian ja pyhimysten patsailla oli ollut vaatteet, jotka oli koristeltu kallisarvoisin kulta- ja hopeakoristuksin sekä kruunuin.

Myös muualta Euroopasta on säilynyt keskiaikaisia inventaarioluetteluita ja testamentteja alttareille ja niille kuuluville veistoksille lahjoitetuista koruista, kankaista

ja vaatteista. Luetteloissa nousee esiin kuitenkin ensisijaisena lahjoituskohdeena Neitsyt Marian veistokset.

Veistoksille lahjoitetut vaatteet olivat joko omista vaatteista tehtyjä, tai suoraan pyhimyksen patsaalle valmistettuja, yleensä kalliista kankaista valmistettuja brokadi- ja silkkivaatteita, joissa oli kultakoristekirjontaa sekä kulta- ja hopeakoristuksia. Italiasta on säilynyt 1500-luvulta inventarioluetteloita, joihin on merkitty veistokselle lahjoitetuista käytetyistä vaatteista saatu myyntihinta. Ne myytiin siksi, että lahjoitettuja vaatteita pidettiin liian ”saastaisina” pyhälle veistokselle. Ne voitiin kuitenkin myydä edelleen ja rahallinen tuotto meni veistoksen uusiin vaatteisiin tai alttarille.

Joillakin patsailla saattoi olla niin monta vaatekerta, että niitä lainattiin muille pyhimysveistoksille. Patsailla tehtiin myös rahalahjoituksia vaatteen hankintaan sekä korulahjoituksia. Etenkin Neitsyt Marian patsaat olivat niin arvokkaita vaattein ja koruin koristellut, että niillä saattoi olla vuorokauden ympäri toimivat vartijat.

Harvinaista ei ollut, että veistosten vaatteita myös varastettiin, niistä leikeltiin paloja ja myytiin reliikkeinä. Neitsyt Marian veistosten vaatetuksen pyhyys voidaan rinnastaa pyhimysten reliikkeihin sekä kosketusreliikkeihin. Tämä seikka selittäisi, miksi tuomiokirkon mekonkappale löydettiin muiden reliikkien joukosta.

Etenkin Neitsyt Marian vaatetukseen on käytetty kaikkein kallisarvoisimpia kankaita. Vaatelahjoitukset olivat kuitenkin antajansa sosiaaliseen asemaan verrannollisia. Näihin kallempiin silkkeihin verrattuna Turun tuomiokirkon villamekon kangas on vaatimaton. Vaikka se on erittäin hyvälaatuisesta kampavillasta kudottu ja värjätty ammattimaisesti, on sen arvo kankaana kuitenkin pienempi kuin luksussilkkiä. Mahdollisesti se kuvastaa lahjoittajan ”vähävaraista” asemaa tai mekko on tarkoitettu jollekin muulle vaatimattomammin puetulle patsaalle kuin Neitsyt Marialle.

Pyhän Laurentiuksen alttarin inventaariossa ei mainita tunikan valmistusmateriaalia. Yleensä inventaarioissa,

Toskanalaisen kuvanveistäjän työ ”Lapsukainen”, Barga (Lucca), *Fondazione di S. Elisabetta*. Jeesus-lapsi (korkeus 42 cm) valmistettu 1500-luvun alkupuolella. Kuva Jacquard 65/2010, sivu 21.

joissa kankaanlaatu on mainittu, kuuluvat ne juuri silkkikankaille, joilla oli eniten arvoa. Mahdollisesti nimeltä tarkemmin mainitsemattomat kankaat ovat voineetkin olla arkipäiväisempiä ja arvoltaan vähäisempiä villakankaita.

Tosin hienot villaiset tuontikankaat kuten verba ja hienot kampavillaiset kankaat olivat hyvin kalliita verrattuna paikallisesti valmistettuihin kankaisiin. Mahdollisesti seurakuntalaisten vaatevarastoissa ei yksinkertaisesti ollut harvinaisia hienoja, ohuita silkkikankaita vaan käytännöllisempiä villakankaita lahjoitettavaksi. Silkkikankaat ja -vaatteet kuuluivat pääasiassa aatelin ja kuninkaallisten pukuvarastoihin.

KESKIAJALTA lähtien myös Jeesus-lapsen patsaita vaatetettiin, ja vanhimmat maininnat ovat 1200-luvun lopun Saksasta ja Italiasta. Etenkin nunnaluostareissa olivat suosittuja pienemmät Jeesus-lapset, joita hollittiin ja vaatetettiin rakastavalla huolenpidolla. Nunnille, kuten myös naimattomille naisille, patsaat saattoivat olla oman lapsen korvikkeita, joille osoitettiin hellyyttä ja rakkautta. Patsaiden ja nukkien vaatetuksesta huolehtivat nunnat, mutta myös pyhälle ompelutyölle omistautuivat siveelliset ja uskonnolliset tytöt ja naiset.

Vaatetuksesta huolehtiminen saattoi periytyä myös suvuittain. Aina ei hankittu uusia vaatteita pyhille veistoksille vaan vanhoja ja kuluneita vaatteita

korjattiin ja muuteltiin. Joskus harvoin patsaiden vaatekappaleet on voitu yhdistää asiakirjoissa mainittuihin asuihin. Näin on voitu määrittää vaatekappaleen käyttöikä, joka usein on ollut yli sata vuotta, joskus lähemmäs kahtasataa vuotta.

Nykytutkimuksessa silkkisten vaatekappaleiden ajoitus perustuu ennen tyylillisiin seikkoihin ja muotiin sekä kankaan valmistusvuosien määrittämiseen kankaan kuosin avulla eikä radiohiilijoiutukseen (AMS).

KORISTELLUT Neitsyt Mariat ja muut pyhimysveistokset menettivät merkityksensä luterilaisessa kirkossa. Puuveistokset vaatteineen hävisivät vähitellen kirkkointeriöistä pysyvästi. Kuitenkin tuomiokirkon mekko osoittaa elinvoimaisuutensa vielä 1500- ja 1600-lukujen taitteessa. Vaatetta on korjailtu ja mekon taaksaan on lisätty kiila.

Todennäköisesti reformaatioaika ei muuttanut kaikkia tapoja hetkessä. On mahdollista, että etenkin Neitsyt Marian palvontaan liittynyt kultti ja kansanuskoon vaikuttaneet tavat olivat vielä elinvoimaisia 1500-luvun lopulla ja miksei 1600-luvullakin, jos mekon ajoitustuloksiin on uskomisen.

Lähteet

Fiori, Flavia 2009. Per conoscere alcune Madonne vestite di seta nel novarese. (An introduction to some of the silk-clad Madonnas in the Province of Novara.) Part 1. Jacquard 64: 9–14, Part 2. Jacquard 65: 21–24.

Genovese, Valeria Emanuela 2009. Note sulla vestizione delle immagini durante il Medioevo. (Notes on the clothing of images during the middle ages.) Part 1. Jacquard 64: 5–8, Part 2. Jacquard 65: 25–28.

Kirjavainen, Heini 2013. Neitsyt Marian villamekko? Suomen keskiajan arkeologian seuran julkaisu SKAS 4/2012: 46–56.

Källström, O. 1939. Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland förörlor genom Gustav Vasas konfiskationer. Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm.

Madonne-näyttelyesite 2013. Museo Diocesano di Venezia, Venetsia.

Registrum Ecclesiae Aboensis (REA)1996. Facsimile version with additions to the 1890 edition. The State Archives of Finland, Helsinki.

Muinaisjäännökset ihmisten elämässä

Kauhisteleva osa

Olen siirtynyt arkeologian ammatillisesta siitä nauttijaksi. Siksi voin ylläpitää stereotyyppistä mielikuvaani (suomalaisista) arkeologeista intohimoisina ja idealistisina kohteiden vartijoina.

Arkeologeille tärkeintä on siis muinaisjäännösten suojelu. Arkeologit suojelevat muinaisjäännöksiä tutkimusta ja tulevia sukupolvia varten. Tarkoituksenaan on selvittää vielä tulevaisuudessakin monia ja uudenlaisia asioita menneisyydestä ja kertoa niistä yhteiseksi hyväksi – tai tieteen hyväksi. Itse muinaisjäännökset ovat arkeologeille pyhiä, kajoamattomia. Todellinen tuska raastaa, kun kohteita tuhoetaan milloin milläkin keinoin. Laajoja metsäaloja aurataan ja sinne katoavat esihistorialliset asuinpaikat ja muu koneiden selästä näkymätön. Metallinetsimillä arkeologiaa harrastavat näkyvät ajattelevan, että pelastavat muutoin löytymättä jääneet tiedonmurut ja aarteet maan povesta. Osaksi tämä pitää paikkaansa, esimerkiksi jollakin metsäalueella, joka löytöjen seurauksena voi jäädä kyntämättä. Arkeologeille jopa kohteiden kaivauksin tutkiminen voi tuottaa tuskaa muinaisjäännöksen puolesta: aina on vaarana, että rikotaan löytöyhteys ja tieto. Muinaisesineiden keräily ja kauppa on jo lähes uskomaton häväistys mennytä kohtaan. Samalla yhä nuoremmista jäljistä tulee muinaisjäännöksiä, niitä on aina vaan enemmän. Suojeltavaa on yhä enemmän. Arkeologi on suojelun sankari ja marttyyri, mahdottoman edessä.

Muu maailma näyttää usein olevan piittaamaton. Tutkijoiden arkeologia ja valtion muinaismuistohallinto lakeineen eivät vain onnistu suojelutyössään. Oma ministeriö on rahaton, toiset eivät ymmärrä ollenkaan. Pulassa ollaan. Sitten muinaisjäännösten hoito minimoidaan, koska se ei ole tutkimusta eikä suojelua. Vai olisiko kuitenkin?

Maailmalla ei mene sen paremmin kuin Suomessa: sodat ja laiton muinaisesinekauppa tekevät valtavia tuhojaan, metallinetsijät kaivavat omia aikojaan ylös muinaisesineitä tuhoten tutkimusaineistoja, muinaisjäännösten hoidon julkinen rahoitus hiipuu, arkeologinen kenttätökin joutuu alistumaan kovalle kilpailulle, arkeologia kaupallistuu itse! Näennäisarkeologia valloittaa mediat ja tuotebrändit! APUA!

Mahdollisuuksia näkevä osa

Metsähallituksesta näyttää löytyvän osaamista ja hyvää tahtoa vahvistaa ihmisten suhdetta viranomaisten määrittämään kulttuuriperintöön mm. osallistavalla suunnittelulla, kansalaisten ja järjestöjen sitouttamisella vapaaehtoistoimintaan sekä systemaattisilla kävijätutkimuksilla. Näin kertoi Minttu Perttula viime huhtikuussa pidetyssä Muinaisjäännösten merkittävyyden arvointi -seminaarissa.

Vapaaehtoistoiminnan kehittäminen on myös kohteiden merkittävyyden vahvistamista. Onnistunut yhteistyö arkeologien ja arkeologian harrastajien välillä perustuu varmaankin päämäärätietoiseen, iloiseen yhteistyöhön, jossa voi molemmiin puolin koko ajan oppia uutta. Harrastuksen pitää palkita, jotta se koukuttaa ihmisen. Tutkimussellisuus ja paikkojen ymmärtäminen motivoivat arkeologian harrastajiakin suojelemaan kohteita arkeologien tavoin, vaikka ehkä myös toisenlaisista näkökulmista. Muinaisjäännökset voidaan nähdä myös ekosysteemipalveluina. Niillä ihmiset, ketkä tahansa, voivat saada virkistäviä ja rauhoittavia esteettisiä, henkisiä ja fyysisiä kokemuksia, jolloin kohteista tulee myös tärkeitä.

EAA:n (*European Association of Archaeologists*) vuosikokouksessa Helsingissä vuonna 2012 oli yksi teemaryhmä omistettu sille, miten arkeologia on mukana ihmisten elämässä. Pirkanmaan maakuntamuseo julkaisi esitysten pohjalta viime vuoden lopulla kirjan *Archaeology in Society and Daily*

Puheenjohtajan palsta

Life. Kirja ei ole pelkää huolta, vaikka sitäkin riittää, vaan kirjoittajat etsivät parempia ja kestävämpiä tapoja arkeologian olla yhteiskunnassa, jonka tuhovoima mutta myös uudistusvoima on valtava. Yhteiskunnassahan elää suuri kiinnostus arkeologiaa kohtaan. On siis tärkeää, että ihmisten kiinnostusta ravitaan laadukkein tiedoin ja keinoin ja samalla muinaisjäännöksille rakennetaan kollektiivista turvaa.

Espanjalainen *Jaime Almansa Sánchez* kehottaa kirjassa arkeologeja tutustumaan siihen, millaisista lähteistä ihmiset saavat tietoa arkeologiasta, ja käyttämään näitä samoja kanavia tiedon välittämiseen, osallistumaan ko. medioihin, kuten matkailuun ja pelien luomiseen, fiktion kirjoittamiseen, sellaisten tuotteiden myymiseen, joihin liittyy arkeologinen tarina, sellaisen markkinoinnin suunnitteluun, joissa hyödynnetään arkeologisia asioita vaikkapa brändeinä. Ihmisten kutsuminen arkeologisille kohteille ja kaivauksille, teemakierrokset, kohteiden esittely muutenkin kuin hoidetuissa kohteissa, monenlaisin tavoin, edistävät ihmisten osallistumista. Arkeologia saa arvostusta ja arkeologinen aineellinen perintö enemmän suojelijoita.

Kierikin kivikausikeskuksen johtajan *Leena Lehtisen* mielestä ihmisiä kiinnostaa arkeologiassa nimenomaan sen mahdollistama jännitys. Arkeologia on monelle myös sosiaalinen harrastus, mainio syy toimia ja työskennellä vapaaehtoisesti yhdessä ja tehdä kiinnostavia matkoja fyysisiä haasteita kohdaten. Leena näkee ihmisen toimintakyvyn rajoja koettelevan seikkailuarkeologian tulevaisuuden trendinä. Tällaista on vaikka kivikautisen elämänmuodon kokeilu muutaman viikon kestävillä leireillä pohjoisessa. Haastaa ja houkuttaa kauempaakin tulevia harrastajia, joille jo pohjoinen ympäristö on eksoottinen.

Nautitaan esihistoriasta ja muinaisjäännöksistä ja annetaan mielikuvituksen vaeltaa!

Sirkku Pihlman

*Mielen virkistystä,
uusia kohtaamisia,
yhteisöllisiä seikkailuja*

RAUTAKAUDEN VIRNAMÄKI -teemaopastus 13.5.2014

Virnamäki sijaitsee Turussa Aurajoen länsirannalla, Halisten padosta n. 200 metriä pohjoiseen. Suosittu ulkoilualue on osa arvokasta kulttuuri- ja kansallismaisemaa. Alueelle johtavan polun ansiosta se on myös helposti saavutettavissa.

Halisten alueella on nähtävissä monenlaisia rautakautisten ihmisten jättämiä jälkiä. Virnamäellä on sijainnut laajempi asutusvyöhyke. Virnamäen Ainon seurassa kierretään n. 1,5 km reitti kauniissa kulttuurimaisemassa, tutustutaan mm. muinaisiin uhripaikkoihin ja kuullaan elämästä rautakaudella, ajalla ennen kirkollista järjestäytymistä, Ruotsin kruunun valtaan siirtymistä ja Turun kaupungin muodostumista.

Opastettu kierros kestää 1-1,5 h.

Suunniteltu ajankohta: 13.5. klo 17.30

Kokoontuminen: Aurajoen opastuskeskus / Myllärintupa, Valkkimyllynkuja 2, 20540 Turku

Julkiset yhteydet: Bussit 4, 40, 55 ja 99, varusteet: säänmukainen ulkoiluasu

Yhteydenotot: Ulla-Maija Nikko, um.nikko@netti.fi, puh. 050-3219760

Kutsu suunnataan mm. Turun alueen HSO-sihteeereille, mutta kaikki kiinnostuneet ovat tervetulleita!

SOUKAISTEN SAVEMÄEN ohjelmalliset talkoot 28.6.2014

Laitilan Soukaisten Savemäessä järjestetään yhdessä Soukaisten kyläyhdistyksen kanssa ohjelmalliset talkoot lauantaina 28.6. klo 10 alkaen. Ohjelmassa Savemäen rautakautisen kalmiston ja sen ympäristön historiaa, niittoa, siivousta, virvokkeita, musiikkia. Mukaan työkintaat, säänmukaiset työvaatteet ja eväitä omien tarpeiden mukaan!

Paikalle voidaan järjestää yhteiskuljetus vaikka Laitilan linja-autoasemalta. Yhteydenotot: Jukka Vehmas, jukka.vehmas@laitila.fi

EUROOPAN KULTTUURIYMPÄRISTÖPÄIVÄN kansainvälinen muinaisjäännösetki lähimurille 12.-14.9.2014

Vuoden 2014 teema on ”näkymätön kulttuuriympäristö”. Teema muistuttaa, että kulttuuriympäristöön kuuluvat paitsi suojellut ja arvokkaaksi listatut kohteet myös arjen ympäristöt, joihin ei kenties jokapäiväisten reittien varrella juuri kiinnitetä huomiota. Kulttuuriympäristö voi olla jotain mikä koetaan rumaksi ja jota ei tahdotakaan huomata.

Näkymätön elementti voi olla myös arkeologista perintöä. Louhi ry järjestää Euroopan kulttuuriympäristöpäivänä ohjelmallisen kierroksen Halisten Virnamäen muinaisjäännösalueelle. Kohderyhmänä ovat erityisesti maahanmuuttajaiset opetuskoti Mustikasta, mutta myös muut kiinnostuneet ovat tervetulleita mukaan! Tarkemmasta ajankohdasta ja ohjelmasta tiedotetaan myöhemmin Louhi ry:n jäseniä.

Yhteydenotot: Maija Mäki, maijamaki78@gmail.com, puh. 050-3797471

Louhin tapahtumat muinaisjäännöksillä

Louhi ry:n hallitus vuonna 2014:

Sirkku Pihlman, pj.
sirkku.pihlman@utu.fi
Petteri Liesivuori, jäsenasiat ja
talous, petlie@utu.fi
Maija Mäki, Louhittua-lehti,
maijamaki78@gmail.com
Ulla-Maija Nikko, sihteeeri,
um.nikko@netti.fi
Salka Sandell
Jukka Vehmas
Lauri Viinikkala

HUOM! Louhi ry:n www-sivut ovat vaihtumassa. Jäsenistöä tiedotetaan uusista sivuista kevään aikana.

Kiviä heittelevät ja kirkkojaan rakentavat jättiläiset ovat tarinoista tuttuja eri puolilta Suomea. Varsinais-Suomessa, eritoten Vakka-Suomessa ja Laitilassa, jättiläiset olivat kalevanpoikia, samaa sukua kuin Viron kalevipoeg. Kalevalan riemuvuoden 1936 kilpakeruussa SKS:n arkistoon kertyi paljon uutta materiaalia, silloin vielä elävää kansanperinnettä.

Arkiston tarinat on nyt herätetty henkiin. Elokuun 21:ntenä päivänä Laitilan Louhenlinna -ravintolassa saa ensi-iltansa Kivellä soutajat -musiikkinäytelmä kalevanpojista. Näytelmän käsikirjoituksen on tehnyt Terhi Raumonen, musiikin on säveltänyt Markus Rantanen ja näytelmän ohjaa Tapio Väntsi. Lavastuksesta huolehtii Teemu Loikas, puvustuksesta Jaana Renvall, nukketatteriosuuksista Tiina Puranen ja tuottajana toimii Maarit Koistinen. Näytelmän suojelija on kirjailija Jenni Haukio.

Jättiläisten linna keskellä metsää

Kirjallisuuden läänintaiteilija Kari J. Kettula kannusti 1980-luvulla laitalalaisia tarttumaan mystisiin kalevanpoikatarinoin. Ajatus ei ollut heti valmis toteutettavaksi. Oivallisen esityspaikan löytäminen ratkaisi asian

2000-luvulla: maanviljelijä Markku Pilppulan kiviseen metsäänsä, valtaavien siirtolohkareiden väliin rakentama Louhenlinna – jättiläisten työtä!

Laitilan kaupungin kulttuuritoimistonine yhetsityökumppaneineen tarttui tarinoihin keväällä 2012: kaikki tehdään alusta lähtien: käsikirjoitus, musiikki, näyttämö, katsomo, koko tekijäkaarti. Monien kulttuurihankkeiden tukena ollut Vakka-Suomen kansalaisopisto saatiin mukaan. Tuotannon päärahoituksesta vastaa Laitilan kaupunki, koska apurahojen osuus jää aika pieneksi.

Tarinaa vai historiaa?

Varmaa totuutta kalevanpojista ei löydy historiasta eikä arkeologiasta. Suomalais-virolaiset yhteydet vanhemmalla rautakaudella ovat arkeologisesti todettavissa. Virolainen tutkija, tohtori August Annist, on sitä mieltä, että kalevipoeg-kalevanpojan virolais-suomalaisen luontoa muokkaavan jättiläisen hahmoa on etsittävä rautakauden keskivaiheilta. Sankarin piirteet kalevanpoika lienee saanut jo ennen viikinkiaikaa, koska arkeologisen tiedon mukaan suomalaisten ja virolaisten yhteydet ovat vähentyneet 800- ja 900-luvulla. Tarinaperinteen saman-

Laitilassa musiikkinäytelmä kalevanpojista

laisuus viittaa ihmisryhmien liikkumiseen alueiden välillä. Kalevanpojat ovat erottuneet muusta väestöstä. Kyse on voinut olla muualta tulleesta, huomiota herättävästä ja isokasvuisesta päällikköluokasta. Tieteellinen tutkimus ei ole vielä sanonut asiassa lopullista sanaansa.

Rakkautta ja draamaa 1100-luvulla

Musiikkinäytelmän tapahtumat sijoittuvat 1100-luvun Laitilaan, jossa kalevanpojista liikkuu outoja tarinoita. Halkaiseeko jättiläisten miekka tähdetkin taivaalta ja pystyvätkö ne todella soutamaan kivillä? Neito Tuomikki ei juoruista piittaa, koska hän on rakastunut. Hyväksyykö Tuomikin äkkipikainen ja yksinäinen äiti Kylli koskaan tyttärensä lempeä kalevanpoika Kareä kohtaan?

Tähän kiviseen pihaan rakennetaan Kivellä soutajat -näytelmän katsomo ja näyttämö. Kuva: Piia Allén.

Näytelmän esitykset ovat Louhenlinnan (Kusnintie 95, Laitila) pihalla 21.-31.8.2014 torstaisin, perjantaisin ja sunnuntaisin klo 19, lauantaisin klo 14 ja 19. Ravintola Louhenlinnassa on mahdollisuus nauttia ajan henkeen teemoitetusta ateriasta ennen esitystä ja ravintolan palvelut ovat käytettävissä esityksen jälkeen. Laitilan Oppaat järjestävät opastettuja kierroksia kalevanpoikiin liittyvissä kohteissa (mm. Kalevanpojan viikatteentikku Untamalassa).

*Tervetuloa Laitilan elävään
muinaisuuteen!*

Jukka Vehmas

Lipunmyynti on Laitilan kaupungintalon Avituk- sessa, p. 02 8501 6226 tai 044 5853 702.

Ruokailusta ja väliaikatar- joilusta voi sopia Anne- Maria Antola-Pilppulan kanssa p. 0500 879 699.

Opastetuista kierroksista voi kysellä Lea Koskiselta p. 040 567 3709.

Lisätietoja:
www.laitila.fi ja
www.louhenlinna.com

*Kalevanpojat olivat
suuria, komeita ja puna-
asuisia.*

Piirros: Jaana Renvall.

Lounais-Suomen esihistoriamatkailuyhdistys Louhi ry Kutsu kevätkokoukseen 2014

Louhi ry:n kevätkokous järjestetään

lauantaina 26.4. kello 11.00 Satakunnan museolla, osoitteessa Hallituskatu 11, Pori.

Kokouksen jälkeen tutustumme Neandertal -näyttelyyn.

Pyrimme järjestämään yhteiskuljetuksen Turusta Poriin.

Näiden järjestelyjen vuoksi on tärkeää, että ilmoittaudut kokoukseen ajoissa, viimeistään 16.4., Ulla-Maija Nikko, um.nikko@netti.fi tai 050-3219760.

Kaikki yhdistyksen jäsenet ovat lämpimästi tervetulleita!

Yhdistyksen kevätkokouksessa käsitellään seuraavat asiat:

1. kokouksen avaus
2. valitaan kokouksen puheenjohtaja, sihteeri, kaksi pöytäkirjantarkastajaa ja tarvittaessa kaksi ääntenlaskijaa
3. todetaan kokouksen laillisuus ja päätösvaltaisuus
4. hyväksytään kokouksen työjärjestys
5. esitetään tilinpäätös, vuosikertomus ja tilintarkastajien lausunto
6. päätetään tilinpäätöksen vahvistamisesta ja vastuuvapauden myöntämisestä hallitukselle ja muille vastuuvollisille
7. muut mahdolliset asiat

Turun yliopiston arkeologian oppiaine järjesti vuoden 2011 keväällä arkeologisen inventoinnin kurssin, jonka yhteydessä arkeologian opiskelijoista koostuvat inventointiryhmät toteuttivat pienimuotoisia muinaisjäännösinventointeja Turun seudulla. Kim Krappala, Jussi Moisio, Janne Rantanen ja Toni Pauku inventoivat Kaarinan Vaarniemen ja Lemun kylän aluetta tarkoituksenaan löytää jälkiä varhaiskautisesta asutuksesta.

Ennestään tuntemattomia esihistoriallisia muinaisjäännöksiä ei löytynyt, mutta inventoinnin aikana osuttiin eräälle kieh-tovalle kohteelle. Kyseessä oli maatunut, arkeologisoitunut talonpaikka, joka myöhemmin, vanhoja karttoja tutkittaessa, paljastui 1700-luvulta peräisin olevaksi torpanpaikaksi.

Torpan nimeksi oli vuoden 1779 tiluskarttaan merkitty Lill Viperi, suomennetakoon se Vähä-Viperiksi. Karttaan oli merkitty myös viereinen torppa, Stor Viperi eli Iso-Viperi. Nykyisen peruskartan mukaan sen kohdalla ei ole asutusta, vaan peltosaareke. Karttojen vertailu ruokki uteliaisuutta, jonka tyydyttäminen edellytti uutta maastokäyntiä, käyntiä Viperinlahden vanhoilla rantamailla.

Maan hiljaisten asuinsijoilla Kaarinan Lemossa

Janne Rantanen

Viperin torpat

Viperin torppa, (vanhoissa kartoissa myös nimitys Iso-Viperin torppa), on sijainnut Viperinlahden rannalta Lemuntielle yltävän peltokaistaleen keskellä, matalalla kalliokumpareella.

Jacob Stålströmin 1779 piirtämän tiluskartan mukaan torppa on käsittänyt uuden asuinrakennuksen, vanhan aitan, vanhan navetan ja ladon, sekä vanhan saunan. Torppaa ovat ympäröineet pienet peltoja niittytilkut, ja Viperinlahden rantavedet ovat liplattaneet lähempänä kuin nykyään.

Torppa on perustettu viimeistään 1758, jolta vuodelta asukas, torppari Michel Olofsson mainitaan rippikirjoissa. Asuinrakennus on

Torppalaitoksen historiaa

Ruotsin valtakunnassa oli torppia jo keskiajalla, ja alun perin ne olivat ilmeisesti kylien yhteismaille tai takamaille raivattuja uudistiloja, jotka maksoivat veroa kruunulle. Jo varhain muun muassa hämäläisten erämailla oli kuitenkin uudistiloja, jotka maksoivat veroa kruunun sijasta emätalolle tai -kylälle. Moisella järjestyllä voi olla rautakautiset juuret.

Varsinainen torpparilaitos syntyi 1600-luvulla, kun syntyi tarve paikata suurtiloja muodostavien kartanoitten työvoimapulaa. Kartanoitten lisäksi torppia perustivat pappilat, virkatalot, tietyt tehtaat ja ratsutilat. Tavalliset perintötilat saivat oikeuden perustaa torppia 1700-luvun puolivälissä.

Torpparilaitoksen yleistyessä 1700-luvulla torppareiksi ryhtyi lähinnä talollisten poikia, jotka jäivät vaille omaa

maata perinnönjaossa, sekä muita maattomia, kuten entisiä sotilaita.

Torppari oli vuokraviljelijä, joka vuokrasi maansa emätalalta. Vuokraajan ja vuokranantajan välisessä sopimuksessa määriteltiin vuokraajan oikeudet ja velvollisuudet; torpan vuokra maksettiin pääsääntöisesti niin sanottuna taksvärkkinä eli päivätyönä. Torppari elätti taloutensa raivaamalla ja viljelemällä peltotilkkuja tai kaskia ja harjoittamalla pienimuotoista karjanhoitoa, toisaalla myös tervaa ja sysiä polttamalla.

Rannikko- ja järvialueilla myös kalastuksella on varmasti ollut merkitystä elämisen ehtojen täyttämisessä. Torpparilla oli sopimuksen mukaan yleensä oikeus ottaa puutavaraa metsästä omiin tarpeisiin, ja saattoi vastavuoroisesti olla velvollinen toimittamaan vuokraisännälleen tietyn määrän luonnontuotteita.

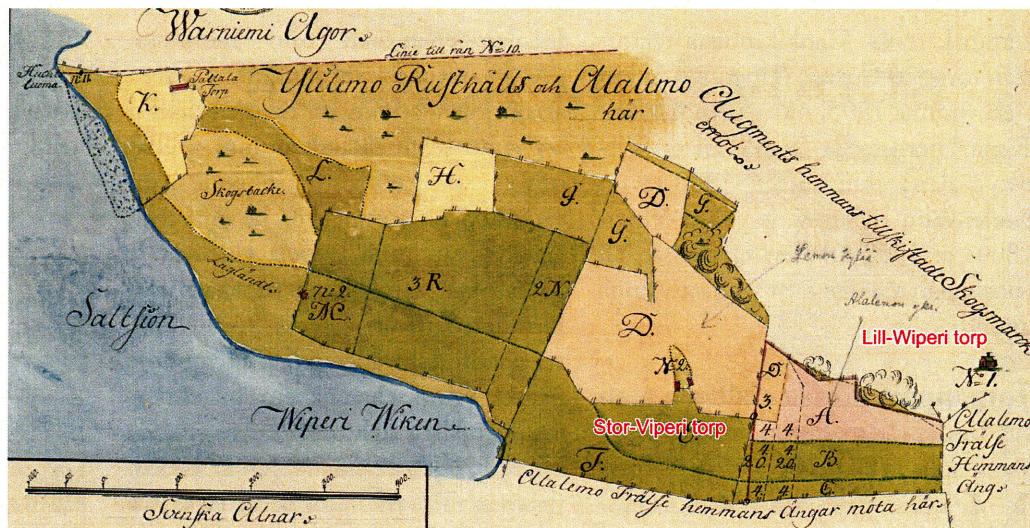
Kaarinan pitäjässä oli jo 1600-luvulla muutama torppa, joista Kujan-

suun torppa sijaitsi Alalemon kylässä. 1760-luvun aikana pitäjän torppien määrä moninkertaistui, määrän ollessa vuosikymmenen lopulla jo kolmenkymmenen tienoilla. Näihin lukeutuivat myös Lemon eli Lemun kylään perustetut Harmilan, Paltalan, Sarapiston ja Viperin torpat.

Torppareiden asema heikentyi 1800-luvulla vuokratilojen kasvaneen kysynnän ja heikon oikeusturvan vuoksi. Toisin sanoen torpparilla oli riski jäädä tyhjän päälle, mikäli vuokranantaja päätti irtisanoutua vuokrasopimukselta. Vuokrasopimus saatettiin muutenkin solmia vain määräajaksi.

Torpparilaitos lakkautettiin vasta vuonna 1918 niin sanotun torpparilain nojalla, ja vuokratiloja lunastettiin itsenäisiksi pientiloiksi. Satojen vuosien vuokralla elämisen jälkeen hiljaisten lapset saivat periä isiensä maat.

Jacob Stålströmin piirtämään tiluskarttaan vuodelta 1779 on merkitty Iso- ja Vähä-Viperin torpat.

varmaankin rakennettu paikan päällä, mutta vanha aitta, navetta ja sauna on kenties tuotu muualta, ellei torppa ole luultua vanhempi. Iso-Viperin, kuten Vähä-Viperinkin, torpparit ovat vuokranneet maat Yli-Lemun rusthollilta eli ratsutilalta.

Nykyisin Iso-Viperin torpanpaikka on autioitunut, umpeenkasvanut saareke pellon keskellä. Villiintyneitten puutarhakasvien muodostaman viidakon keskellä on vielä hahmotettavissa vanhan asuinrakennuksen kivijalka ja uuninpohja. Noin kaksikymmentä metriä asuinrakennuksen jäännöksestä länteen on toisen rakennuksen kivijalka, jonka vieressä kasvaa yhä hedelmää tuottava luumupu. Se saattaa olla jo vuonna 1779 mainitun aitan jäännös. Muitten rakennusten jäännöksiä ei paikalla erota paljaalla silmällä. Sen sijaan noin seitsemänkymmentä metriä koilliseen on ainakin yksi todennäköisesti Viperin torpalle kuulunut maakellarin jäännös.

Viperin torpasta kaksisataa metriä itään on sijainnut Vähä-Viperin torppa, joka on myös merkitty vuosien 1763 ja 1779 karttoihin. Viimeksi mainitussa kartassa torppaan kerrotaan kuuluneen vanhan asuinrakennuksen, aitan, navetan ja ladon sekä ”kurjan” saunan. Vanhan asuinrakennuksen al-

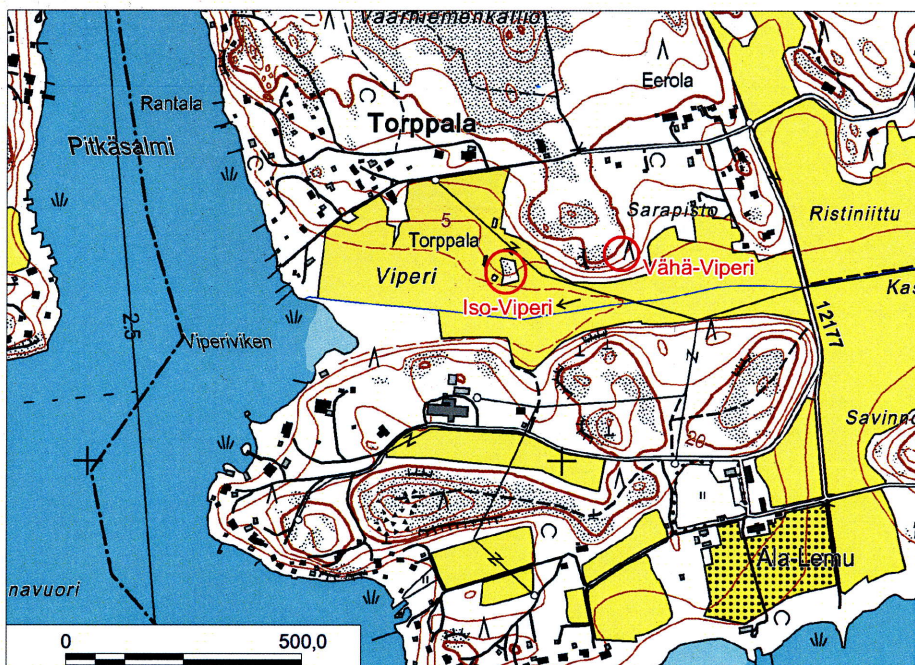
kuperä ei ole tiedossa. Vähä-Viperiä ei syystä tai toisesta mainita isojakokartan ja tiluskartan lisäksi asiakirjoissa, vaan sen asukkaat on nähtävästi kirjattu Viperin torpan asukkaiksi. Näiden kahden torpan suhde onkin hämärän peitossa.

Vähä-Viperi on nykyisin autioitunut, havupuultaista metsää kasvava tasanne jyrkästi pellosta nousevan törmän päällä. Torpanpaikka on säilynyt lähes täydellisesti, sillä paikalla ei ole metsänhoitoa lukuun ottamatta ollut muuta maankäyttöä. Asuinrakennuksen maatonut kivijalka ja uuninpohja erottuvat selvästi, vaikka sen päällä kasvaakin puustoa. Kymmenen metrin päässä on pienemmän rakennuksen kivijalka, joka lienee joko aitta tai

navetta. Se on luonut asuinrakennuksen kanssa tasanteelle osittain suljetun pihapiirin. Asuinrakennuksen toisella puolella on kolme rinteeseen kaivettua, romahtanutta, maakellaria.

Viperin torpat, vaikkakin autioituneet ja maatuneet, ovat säilyneet nykypäivään asti lähes alkuperäisessä miljöössään. Torpanpaikat ovat saaneet olla suurelta osin ihmiskäden koskematta viimeisten asukkaiden jätettyä vanhat pihapiirinsä.

Viimeisin historiallinen tieto Viperin eli Iso-Viperin torpasta on vuodelta 1855, jolloin se on merkitty venäläiseen linnoituskarttaan. Vuonna 1880 piirretyssä venäläisessä topografikartassa näkyy enää Vähä-Viperin torppa, joka esiintyy tällöin viimeisen

Torpanpaikat merkittynä nykyiselle peruskartalle. Ne ovat säilyneet lähes alkuperäisessä miljöössään.

Taustakartta: Maanmittauslaitoksen avoimien aineistojen tiedostopalvelu 2014.

kerran kartalla. Henkikirjoissa mainitaan torppari Kustaa Wiperi kuitenkin vielä vuonna 1895, muttei sen jälkeen. Tämän perusteella Iso-Viperi on siirtynyt ajasta ikuisuuteen 1800-luvun puolenvälin jälkeen ja Vähä-Viperi 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Yli vuosisadan ajan ne ovat saaneet vaipua unohduksiin.

Torpanpaikat historiallisen ajan muinaisjäännöksinä

Museoviraston julkaiseman Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset -oppaan mukaan autioituneet, ennen 1750-lukua rakennetut torpanpaikat ovat kiinteitä muinaisjäännöksiä, sillä niiden arvellaan olevan tutkimuksellisesti mielenkiintoisempia kuin nuorempien.

Torppien lukumäärä alkoi kasvaa räjähdysmäisesti juuri 1700-luvun puolivälissä, jolloin talonpojat saivat oikeuden perustaa torppia mailleen. Museoviraston oppaassa tosin mainitaan, että 1750-lukua nuorempikin torppa voidaan suojella muinaisjäännöksenä, ”mikäli siihen on erityisiä perusteita, ja kohteen on tällöin oltava kokonaisuutena hyvin säilynyt ja edustava”.

Ruotsissa on tutkittu autioituneita torpanpaikkoja arkeologian keinoin

hieman enemmän kuin Suomessa, myös kaivauksin. Historiankirjojen ja asiakirjojen antamien tietojen lisäksi on voitu selvittää tarkemmin, millainen oli torppariväestön rakennuskanta, minkälaista esineistöä he omistivat ja käyttivät, mitä kasveja viljelivät ja kasvattivat, minkälaista ruokaa söivät ja miten jättivät jälkensä asuinympäristöönsä. Arkeologian kautta voimme päästä vilaukselta näkemään entisajan torpparin sielunmaiseman, nähdä muinaisjäännöksissä piilossa olevan ihmisen. Toisaalta Iso- ja Vähä-Viperi ovat osa Lemun kerroksellista kulttuuriympäristöä, joka ehkä tulee käsittää yhtenä kokonaisuutena, eikä vain irrallisina paloina.

Historia oli pitkään ylempien yhteiskuntaluokkien historiaa, jonka kirjoittivat ylempiin yhteiskuntaluokkiin syntyneet historioitsijat. Samoin on ollut laita arkeologiassa. Nykyisin on osattu antaa arvoa myös alempien luokkien, naisten, lasten ja vähemmistöjen menneisyydelle, ja kiinnostus aiemmin väheksytyihin historiallisen ajan kiinteisiin muinaisjäännöksiin on lisääntynyt.

Mutta kuinka käy Viperin torppien kaltaisten jäännösten, joitten asukkaat eivät päätyneet historiankirjoihin, vaan jättivät pienen mutta persoonalli-

sen jälkensä varsinaissuomalaisen maa-laispitäjän maisemaan? Annammeko arvoa niiden tarinalle, vai vaiennammeko maan hiljaiset lopullisesti?

Lähteet:

Arkistolähteet

Kaarinan seurakunta. Pää- ja rippikirjat. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

Stälström, Jacob 1763. Alalemo. Isojaon kartta ja asiakirjat koskien myös osaa Lemon kylän tiluksista 1767–1767. A22:2/3-6. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

Stälström, Jacob 1779. Alalemo. Kartta ja asiakirjat Wiperin torpan tiluksien jaosta Alalemon yksinäisen ja Lemon kylän välillä 1779–1779. A22:2/7-8. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

Turun ja lähialueiden linnoitusten kartta, meriväylä Naantali – Ala-Lemu 1855. VKP-3/1:1. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

Turun ja Porin läänin henkikirjat. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

Venäläinen topografikartta 1880. Turun ja Porin läänin, Piikkiön ja Maskun kihlakuntia. Kaksikerta, VIII 16. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

Kirjallisuus

Gylling, Edvard 1909. Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet Ruotsinvalian aikana. Tutkimus. Kansantaloudellisen yhdistyksen taloustieteellisiä tutkimuksia IX.

Innamaa, Kerttu 1952. Kaarinan pitäjän historia 2. Uuden Auran osakeyhtiön kirjapaino, Turku.

Niemelä, Jari 2008. Talonpoika toimessaan. Suomen maatalouden historia. Tietolipas 225.

Niukkanen, Marianna 2009. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojelu. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3.

Sihvo, Pirkko 2000. Myllymäen torppa. Elämää Pusulan Kärkölän erämaassa. Museovirasto.

Welinder, Stig (red.) 2007. Torpens arkeologi. Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm.

Vähä-Viperin torpan asuinrakennuksen jäännös on samaloitunut ja kasvaa kuusta. Uuninperusta erottuu kumpumaisena kuvassa keskellä.

Kuva Janne Rantanen.

Muinaisjäännösten hoitoa 25 vuotta - eikä suotta

Satu Mikkonen-Hirvonen
Museovirasto

Muinaisjäännösten suunnitelmallinen maisemanhoito alkoi Museoviraston toimesta vuonna 1988. Hoito laajeni vähitellen eri puolille maata ja vuosittain hoidettuja muinaisjäännöskohteita saattoi olla jopa yli 300.

Maastossa tehtävän maisemanhoidon mahdollisti valtiolle suunnattu työllistämistuki, jonka avulla pystyttiin palkkaamaan henkilöitä maisemanhoitoon. Viime vuosien muutokset, säästöt ja leikkaukset ovat kohdistuneet myös muinaisjäännösten hoitoon, ja maastossa tehtävä työ Museoviraston toimesta päättyy nyt, lukuun ottamatta muutamaa yksittäistä poikkeusta.

1.1.2014 Museoviraston omistamat muinaisjäännökset, mm. Turun Koroinen, Euran Käräjämäki ja Kuusiston linnanrauniot, siirtyivät Metsähallituksen omistukseen. Muutoksen taustalla on valtion kiinteistöstrategia, jonka mukaan valtion rakennukset kuuluvat Senaatille ja muinaisjäännökset ja maa-alueet Metsähallitukselle.

Jatkossa Museovirasto vastaa muinaisjäännösten hoidon ja merkitsemisen ohjauksesta ja valvonnasta. Metsähallitus puolestaan huolehtii valtion omistamien kohteiden konkreettisesta maisemanhoidosta.

Vaikka systemaattinen ja säännöllinen maisemanhoito päättyy nyt monella muinaisjäännösalueella, on hyvä muistaa, että yli 20 vuoden hoitoperiodi on ollut merkityksellinen. Muinaisjäännöskohteiden saavutettavuutta on pystytty parantamaan niin fyysisesti kuin informatiivisestikin. Hoidetut ja erilaisin opastein merkityt muinaisjäännökset tuovat muinaisuuden lähelle arkipäiväämme. Linnavuoren

monumentaalisuus tai röykkiöalueen näkeminen tekevät alueella muinoin vaikuttaneiden ihmisten elämän todellisemmaksi. Maisema saa syvemmän ulottuvuuden ja perspektiivin.

Museoviraston puolesta haluan tässä yhteydessä kiittää kaikkia niitä työnteekijöitä, jotka ovat omalla työpanoksellaan olleet vaikuttamassa muinaisjäännösten elinkaareen. Ilman vuosittain koottavia työryhmiä emme olisi saaneet näin paljon aikaan.

Samalla haluan kiittää myös kaikkia niitä vapaaehtoisia talkoolaisia, jotka ovat kokeneet arkeologisen kulttuuriperinnön tärkeäksi ja osallistuneet kohteiden maisemanhoitoon eri puolilla maata. Talkoovoimin tehtävä työ on antanut voimaa ja uskoa työhömmme erityisesti viime vuosina, jolloin hoi-

don resurssit ovat pienentyneet. Maisemanhoitoon on osallistunut myös useita ympäristöalan opiskelijoita.

Toivon, että edelleen talkooväki jaksaa innostua kohteiden hoidosta ja opiskelijat hakeutuvat työssäoppimaan muinaisjäännösten maisemanhoidon piiriin. Tämän päivän muuttuneessa tilanteessa tarvitaan yhä suuremmassa määrin myös vapaaehtoisia hoitamaan ja vaalimaan arvokasta kulttuuriperintöämme.

Vuonna 2012 käynnistynyt uusi tukijärjestelmä antaa mahdollisuuden yksityisille ja yhdistykselle hakea tukea muinaisjäännösalueen maisemanhoitoon ja opastaulujen tekemiseen. Lisätietoja www.nba.fi/fi/avustukset.

Maisemanhoitotalkoiden kahvihetki Euran Käräjämäellä. Talkoot voimistavat yhteishenkeä ja lisäävät arkeologisen kulttuuriperinnön arvostusta.

Kuva Museovirasto/Satu Mikkonen-Hirvonen.

Tässä artikkelissa otetaan käyttöön termi *vertikaalikonfliktiarkeologia*, jossa analysoidaan tasaisen, horisontaalisen maanpinnan sijaan pystysuorien pintojen ilmiötä sodan ja sen muistamisen näkökulmasta.

Erikoisia muistomerkkejä

TUHON jäljet seinissä ovat siinä mielessä erikoisia muistomerkkejä, että ne eivät ole syntyneet rakentamisesta vaan päinvastoin siitä, ettei tuhoutunutta tai vaurioitunutta korjata.

Normaalisti vaurioituneet rakennukset korjataan tai puretaan, mutta syystä tai toisesta eri ajoilta ja paikkakunnilta löytyy pystyssä olevia rakennuksia ja luonnonpaikkoja, joihin konfliktit ovat ruutiasein jättäneet jälkiä.

Englannin kulttuuriperintöä säilyttävässä *English Heritage*ssa työskentelevä arkeologi John Schofield on tutkinut laajalti Ison-Britannian kylmän sodan muistoja. Teoksessaan *Aftermath – Reading in the Archaeology of Recent Conflict* Schofield esittää kylmän sodan kohteilla olevan kolmenlaisia tärkeitä arvoja: yhteisöllis-symbolisia, sosiaalisia sekä henkisiä arvoja.

Bradfordin yliopiston konfliktiarkeologi Tim Sutherland käyttää sirpaleiden ja luotien vaurioittamia, tuhoamattomia patsaita ja rakennuksia Berliinissä esimerkkinä katkerasta kamppailusta valloittajaa vastaan vuonna 1945.

Kylmän sodan aikana tämänkaltaiset vauriot korjattiin Berliinin muurin länsipuolelta, mutta Neuvostoliiton hallitsemassa Itä-Saksassa ne jätettiin paikoilleen. Oliko tämä tarkoituksellista sotamuistojen jättämistä merkiksi valloituksesta vai tahatonta, varojen puutteesta johtuvaa korjausten lykkäämistä, jää avoimeksi. Joka tapauksessa jälkien korjaaminen tai puna-armeijalaisten tekemien graffitien peittäminen Saksojen yhdistymisen jälkeen on hyvin pitkälle tietoista muistopolitiikkaa.

Vertikaalikonfliktiarkeologiaa

Katsaus sodan tuhojen jättämiin jälkiin rakennuksissa ja luonnonkohteissa

Riku Kauhanen

Varhaisia jälkiä ja mainintoja

VAIKKA Suomessa on sodittu esihistoriallisista ajoista alkaen, ensimmäiset tunnistettavat vauriot rakennuksissa ovat peräisin 1700-luvun sodista. Suuren Pohjan sodan ajalta (1700–1721) ei kuitenkaan löydy varmoja mainintoja tuhoista. Syynä tähän lienee se, että taistelut käytiin kaukana asutuskeskuksista. Myöhemmistä sodista mainintoja ja jälkiä löytyy enemmän.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta löytyy maininta Nivalasta Alastalosta. Tarinan mukaan täällä tapettiin isonvihan (1710–1721) aikana seitsemän venäläistä ja heidän koiransa. Rakennus, johon venäläiset tapettiin, oli vuonna 1935 edelleen pystyssä. ”Seinissä näkyy vielä kiväärin kuulan jälkiä”, kertoi haastateltava.

Tarinoissa mainitut kohteet tai taphtumat tosin yhdistetään yleensä sotiin jokseenkin sattumanvaraisesti. Epäselvät kuopat, ”ryssänsaaret” tai muut vastaavat selitetään viimeisimmän tai tunnetuimman paikkakuntaa koskevan sotatapahtuman seuraukseksi. Fyysisen kohteen mainitsemiseen sisältyy samalla tietynlainen vakuutus tarinan paikkansapitävyydestä: ”käy itse katsomassa”.

Ensimmäinen varma maininta on seuraavasta valtakuntaa koetelleesta sodasta. Ruotsin armeijan Upplannin rykmentin leiri sijaitsi hattujen sodan aikana (1741–1743) Haminan linnoituksesta koilliseen Myllykylässä. Sinne majoittui talvella 1741–1742 yli tuhat miestä, ja alueella on edelleen näiden jäljiltä satoja teltanpohjina olleita kuoppia. Leirin pohjoisosassa sijaitti savupirtti, jota ruotsalaiset sotilaat ampuivat kolmen- ja kuudennaulan tykeillä. Rakennus on myöhemmin siirretty paikoiltaan riiheksi, mutta sen seinässä on edelleen reikiä tykinosumista. Rakennuksen aikaisemmasta sijaintipaikasta on löytynyt maasta tykinkuulia.

Vahingoittuneen ja säilyneen rakennuksen lisäksi hattujen sodan ajalta on myös ensimmäinen sotamuistomerkiksi muotoutunut puu. Sodan viimeiset kahakat käytiin maaliskuussa 1743 Hailuodossa. Täällä muistomerkiksi muotoutui ”Kestin mänty”, joissakin lähteissä ”Askelin sotamänty”. Läheisen talon mukaan nimensä saanut Kestin puu kaatui myrskyssä vuonna 1963. Sodassa sen kylkeen oli osunut useita kuulia ruotsalaisten partioiden ja kasakoiden yhteenotossa. Männystä on hyvin vähän tietoja, mutta As-

kelin mänty liittyyneen pikemminkin Suomen sotaan (1808–1809).

Mikkelin kihlakuntakertomus mainitsee Kustaan sodan (1788–1790) ajalta Kyyrön kylässä talon, jonka seinässä erottui kolme luodinreikää. Venäläiset olivat koukanneet suomalaisten selustaan Kaitajärven ja Hanhijärven välistä Varsataipaletta pitkin. Osa venäläisistä häiritsi samanaikaisesti kylässä oleskelevia suomalaisten miehistöä ja upseereita. Tupaani, jonka seinässä kyseiset luodinreiät olivat, oli majoittunut kertomuksen mukaan suomalaisten päällystö.

Suomen sodan (1808–1809) ajoilta jälkiä on suhteellisen vähän, mutta esimerkiksi Vehmaan kihlakuntakertomus mainitsee Velkuan lähistöllä Palvan salmessa kallioissa koloja, joita laivaston tykinkuulien osumat ovat jättäneet. Krimin sodan (1853–1856) muistona Uudessakaupungissa Sundholman kartanon kirjaston hirsiseinässä on harhautunut englantilaisen sotalaivan tykinkuula. ”Oolannin sodan” ensimmäiseltä taistelupaikalta Tammissaaren Vitsandissa löytyy puolestaan puista englantilaisten tykkitulua jälkiä.

Sisällissodan jäljet

SOTAMUISTOJEN luonne muuttuu teollisessa yhteiskunnassa. 1900-luku toi taistelut yhä useammin kaupunkieihin, ja lentokoneet mahdollistivat iskut syvälle rintaman taakse teollisuus- ja asutuskeskuksiin. Tällä vuosisadalla luodit, kranaatit ja lentopommit alkoivatkin rapauttaa kaupunkeja. Oolannin sodassa esimakua tästä oli jo saatu rannikkokaupungeissa.

Suomen sisällissodan aikaisia jälkiä on lukuisia. Etenkin Tampereella ja Helsingissä voi paikantaa useista rakennuksista ja rakennelmista luodinreikiä muistoina sodan tapahtumista. Kansallismuseossa vieraileva törmää jo etuovella sodan muistoon: luodinreikään ovesta. Luodinreiän alkuperästä on erikseen oma opaste paikan päällä.

Tampereelta löytyy useita kohteita luotien ja sirpaleiden jättämiä reikiä. Raatihuoneen ja suuren luotikuoron vastaanottaneen Tullikamarin lisäksi Näsinkallion suihkulähteen patsasiin on osunut useita luoteja. Yhtenä syynä vaurioiden runsauteen Tampereella on se, että valkoiset käyttivät keski-

tyksissä elävää voimaa vastaan tarkoitettuja shrapnelleja, jotka aiheuttivat runsaasti sirpalevaurioita. Sisällissodan suurimman taistelun ja valkoisten ratkaisevan voiton paikkakunnalla on ymmärrettävää, että voittaneen osapuolen pystyttämien muistomerkkien vastineeksi ei pystytetä omia muistomerkkejä, vaan jätetään ”mykkiä todisteita”.

Helsingissä jälkiä löytyy etenkin Pitkäsillan luota. Sillan pohjoispäässä Siltasaareissa, missä punaisilla oli asemat, on huomattavasti enemmän osumia sillan rakenteissa kuin saksalaisille kuuluneessa eteläpäässä. Vaurioiden määrä punaisten puolella kertoo koruttomasti epätoivoisesta kamppailusta alivoimaisina yhdessä vastarintapesäkkeistä. Kiinnostavaa sinänsä, tämä puoli on symbolisesti nimenomaan ”työväenliikkeen puoleinen” pää, sillä useilla työväenliikkeillä oli täällä päämajansa. Saksalaisten asemat taas olivat sillan ”porvarillisella” puolella.

Toinen maailmansota

TOISEN maailmansodan pommitukset talvi- ja jatkosodassa koskettivat useita Suomen kaupunkeja, pahimmin Viipuria. Pommitusten lisäksi taistelut jättivät jälkiä nyky-Suomen alueelle. Bengtskärin majakkasaareissa on niin majakassa kuin sen ympäristön kallioissa kranaattien ja luotien osumia. Ne syntyivät venäläisten hyökättyä saareen 26.7.1941. Yksi jäljistä muodostui majakan kierreportaiden askelmaan taistelun käännekohtassa, kun suomalainen alikersantti heitti viimeisen käsikranaattinsa karkottaen majakkaan ryntäävät venäläiset.

Dramaattisimpia pommituksia olivat talvisodassa Turun musta maanantai ja jatkosodassa helmikuun 1944 Helsingin pommitukset. Mustana maanantaina Turun Eerikinkadulla Postitalon edustalla kuoli 29 ihmistä. Rakennuksen kiviseinissä on edelleen suuria vaurioita pommien sirpaleista. Jäljet saivat muistolaatan kesäkuussa 1986, mutta laatan sanamuoto

Tampereen tullikamarin seinään osui valtava määrä luoteja ja sirpaleita.
Kuva Janne Rantanen.

Näkymä Pitkäsillan pohjoispäästä etelään, kohti sisällissodan saksalaisten asemia. Kuva Riku Kauhanen.

on ärsyttänyt monia: ”NÄMÄ VAURIOT SYNTYIVÄT TALVISODAN AIKANA 29.1.1940 TAPAHTUNEESSA TURUN ILMAPOMMITUKSESSA”. Seinään kiinnitettiin vuonna 2011 toinen laatta, jossa kerrottiin myös pommituksen ihmisuhreista.

Linnankadulla Suomen Pankin oven yläpuolella on sirpaleiden runtelema Suomen leijona, joka on jätetty korjaamatta ilmeisesti oven taakse suojaan pyrkineiden kahden lotan muistoksi, jotka kuolivat pommin paineaallon lyötyä pankin oven sisään.

Kolmen sepän patsaan jalustassa, seppiä käsivarsissa ja alaosassa voi nähdä pommin sirpaleiden tekemiä jälkiä. Kuva Riku Kauhanen.

Helmikuussa 1944 monet Helsingin kohteet saivat osumia kolmena pommitus yönä, joiden aikana oli tarkoitus tuhota Suomen pääkaupunki. Noin kuusi prosenttia rakennuksista vaurioitui tai tuhoutui. Määrä oli kuitenkin hyvin vähäinen verrattuna esimerkiksi Saksan kaupunkeihin. Tehokkaan ilmapuolustuksen ansiosta vain neljä prosenttia pudotetuista pommeista putosi kaupunkiin. Ne kuitenkin jäivät jälkensä, joita voi edelleen havaita keskeisillä paikoilla. Muun muassa Kasarmikatu 20, Korkeavuorenkatu 4 sekä Paavalin kirkko kantavat yhä arpiaan. Kasarmikatu 23:n jälkien yhteyteen on kiinnitetty muistolaatta. Tarkoituksellisesti jätettyjen vaurioiden lisäksi joitakin rakennuksia on korjattu: Kruununhaankatu 1:n seinässä olleen ammittavan aukon peittävä tiilipaikka näkyy selvästi.

Myös Helsingin patsaat saivat osansa sirpalekuuroista. Huomattavin vaurioituneista patsaista on Suomen Pankin edessä olevan Snellmannin patsaan jalusta. Myös Kolmen Sepän patsaaseen osui sirpaleita. Kaartin hautausmaalla ylikapellimestari Aleksi Apostolin hautakivestä irtosi lohkar. Muista muistomerkeistä sai osuman muun muassa Fredrik Paciuksen patsas Kaisaniemessä. Sama pommi surmasi kolme ihmistä läheisen urheilukentän pukukoppiin, minkä lisäksi useita haavoittui.

Tietoista korjaamattomuutta – mistä muistona?

TARKASTELETAESSA luotien jälkiä 1700-luvulta 1900-luvulle vaikuttaa siltä, että varhaisimmat maininnat ”vertikaalikohteista” linkittyvät ja halutaan linkittää taisteluihin. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kihlakuntakertomusten laatijat tunnistivat niiden arvon menneisyyden ta-

pahtumien todisteina. Kertomuksissa ne usein esitetään osoituksena taistelun kiivaudesta, jota kuulija voi itse mennä todentamaan. Ne ovat vahvasti sosiaalisten arvojen heijastumia. Schofield painottaakin, että arvot – ladot, kalliit ja puut – eivät väistämättä liity niinkään kohteiden fyysiseen olemassaoloon kuin siellä sattuneisiin tapahtumiin.

Vastaavanlaisia ovat merkitykseltään lukuisat "Laurukaisesta" kerrotut tarinat, jotka mainitsevat venäläiset tavalla tai toisella kuolemaan huijanneen sotasankarin oman paikkakunnan mieheksi – ja tapahtumapaikaksi oman kotipaikkakunnan.

1900-luvun kohteet on omistettu enemmän uhreille kuin tapahtumille, ja niissä näkee tappion kärsineen osapuolen halua muistaa sodan hintaa. Kohteet ovat vahvasti yhteisöllis-symbolisten arvojen ilmentymiä, jotka Schofieldin mukaan usein ovat muistoja nimenomaan epämiellyttävistä tapahtumista, asenteista tai henkilöistä, ja ne on säilytetty tarkoituksella.

Tampereen lukuisat luodinreiät ovat säilyneitä muistin paikkoja alueella, jolla voittaneen osapuolen tulkinta on toistunut. Valkoisten pystyttämän Vapaudenpatsaan ja Leinolan Man-

nerheiminpatsaan vastineena nähtävyydeksi jätetty Tullikamarin luodinrei'illä kyllästetty tiiliseinä kertoo omaa tarinaansa.

Turun Postitalon muistolaattaa vuonna 1986 kiinnitettäessä selitettiin lähinnä rakennuksen kokemien vaurioiden alkuperää ohikulkeville. Vähäisen selitysarvon merkitystä korostaa Turun Postitalon "neutraalin" muistolaatan sisältöön kohdistunut vastenmielisyyttä. Tiedot puuttuvat muun muassa siitä, että kyseessä oli sodan tuhoisin pommitus, neuvostoliittolaiset pommikoneet aiheuttivat vauriot ja ennen kaikkea että paikalla kuoli ja haavoittui suuri määrä ihmisiä.

Ihmisuhreja korostava laatta kiinnitettiin vanhan laatan alle vuonna 2011. Sanamuoto "POMMITUKSESSA MENEHTYI TÄLLÄ PAIKALLA 29 HENKILÖÄ" viittaa siihen, että muissakin paikoissa tuli ihmisuhreja. Muutos tapahtuman käsitteilyssä julkisissa muistomerkeissä kertoo paljon politiikan muutoksista; siitä, miten ja mistä asioista voi puhua.

Haastatellessani jatkosodassa toimenlottana ilmavalvonnassa palvellutta naista sain kuulla hänen järkyttävän tarinansa pommitusten ajalta. Nainen oli talvisodan pahimpien pommitusten aikana Turussa, ja hän muisteli

minulle ripillepääsyään Turun Tuomiokirkossa välirauhan aikana. Kirkon kauniit lasi-ikkunat olivat rikkoutuneet pommituksessa, joten kirkossa oli hyvin kylmä. "Ne olivat niin kauniita ne lasimaalaukset, eikä niitä enää koskaan saa takaisin. Eikä niitä tuhoutuneita rakennuksia saa enää koskaan takaisin. Eikä niitä ihmisiä."

Lähteet:

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto. Helsinki.

Nivala. Jaakko Peräaho. KRK 218:26. 1935.

Nautelankosken museo, Lieto. Sota – veteraanien muistista museon muistiin hankkeen haastattelut.

Tutkimuskirjallisuus

Cornish, Paul 2009. "1 July 1916 – The Battle of the Somme and the machine gun myth." Schofield, John (toim.): Defining Moments: Dramatic Archaeologies of the Twentieth-Century. Studies in Contemporary and Historical Archaeology 5. BAR International Series 2005. 2009.

Dahl, Kaj & Cardberg, C. J. 2001 (1989). Suomen kartanoita. Kuudes painos Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu. Kuudes painos.

Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. Sisällissodan pikkujättiläinen. WS Bookwell Oy

Helminen, Martti & Lukander, Aslak 2004. Helsingin suurpommitukset helmikuussa 1944. WS Bookwell Oy, Porvoo.

Hirn, Marta 2004 (1956). Oulannin sota 1854–1855. Werner Söderström osakeyhtiö, Helsinki. Toinen painos.

Huttunen, Pertti & Paavola, Matti J. 2011. Suomen Turun sotilas- ja sotamuistomerkkejä. Painorauma Oy, Rauma.

Kallioniemi, Jouni 1999. Sotavuosien 1939–1945 Turku. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Killinen, Kust. 1885. Muinaisjäänneksiä Vehmaan kihlakunnassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Pesonen, Aake 1985. Helsinki sodassa. Vaasa oy, Vaasa.

Schofield, John 2009. Aftermath – Reading in the Archaeology of Recent Conflict. Springer, United Kingdom.

Wilson, Paula 2001. Bengtskär – Majakka, koti ja taistelutanner. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna.

Sanomalehtilähteet

"Äbo minns bomboffer" Åbo Underrättelser 21.4.2011.

WEB-lähteet

jkl.fi "Julkiset taideteokset Jyväskylässä"

<http://www3.jkl.fi/taidemuseo/veistokset/veistokset/097.html> (käytetty 19.12.2013)

reijoheikkinen.fi "Hailuoto isonvihan ja pikkuvihan melskeissä"

<http://www.reijoheikkinen.fi/hailuoto/isoviha.html> (käytetty 19.12.2013)

Sutherland, Tim 2005. Battlefield Archaeology – A Guide to the Archaeology of Conflict. British Archaeological Jobs Resource.

<http://www.bajr.org/documents/bajrbattleguide.pdf> (käytetty 19.12.2013)

ts.fi "Liisa-rukka muistetaan Sundholmassa. Turun Sanomat 3.7.2004.

<http://www.ts.fi/teemat/sunnuntai/1073977328/Liisarukka-muistetaan-Sundholmassa> (käytetty 19.12.2013)

Talvisodan tuhoisin pommitus Turussa surmasi useita henkilöä ja jätti postitalon seinään lukuisia sirpaleiden tekemiä vahinkoja. Ensimmäinen muistolaatta kiinnitettiin paikalle 1986, mutta se sai täydennykseksi toisen, ihmisuhreista kertovan vuonna 2011. Kuva Riku Kauhanen.

Egyptologian ja Egypti-villityksen synty

Ilari Aalto

Kiinnostus muinaiseen Egyptiin on melkein yhtä vanhaa kuin länsimainen kulttuuri itse. Antiikin aikaan Egypti oli kreikkalaisille ja roomalaisille salaperäinen ja muinaisuutensa vuoksi arvostettu kulttuuri.

Gizan pyramidit olivat jo yli kaksituhatta vuotta vanhoja kun kreikkalainen Herodotos 400-luvulla eaa. matkusti Egyptissä ja kirjoitti siitä teokseensa Historia. Lisäksi Filon Bysanttilaisen luettelemista maailman seitsemästä ihmeestä kaksi, Kheopsin pyramidi ja Faroksen majakka, sijaitsivat Egyptissä.

Välimeren piirissä egyptiläisistä haudoista ja temppelieistä tuli nähtävyyksiä jo huomattavan varhain, mistä kertovat kreikkalaiset ja roomalaiset graffitit. Egyptin valloitettuaan sekä kreikkalaiset että roomalaiset hallitsijat jopa kunnostivat monia ikaikaisia monumentteja, kuten Memnonin kolossit Thebassa.

Antiikin jälkeen muinaisen Egyptin kolmituhattavuotinen kulttuurijatkumo katkesi kristinuskon ja lopullisesti muslimivalloituksen myötä 600-luvulla. Maan muinainen kulttuuri ei kuitenkaan täysin unohtunut. Etenkin Egyptin monumentit, mutta myös kadonnut kieli kiinnostivat muslimioppineita. 800-luvulla elänyt Ibn Wahshiyya oli ensimmäinen, joka ehdotti yhteyttä muinaisen egyptin ja koptin kielen välillä, ja samalla vuosisadalla kalifi Al-Mamun antoi kaivautua Kheopsin pyramidiin.

Euroopassakin Egypti muistettiin, osittain koska sillä on Raamatussa keskeinen asema. Keskiajalla eurooppalaiset kirjoittivat jonkin verran matkakertomuksia Egyptistä, mutta tieteellisemmällä otteella aihetta alettiin lähestyä 1600-luvulla, jolloin esimerkiksi John Greaves julkaisi pyramidien mittauksia teoksessa Pyramidographia (1646) ja jesuiitta Athanasius Kircher arveli hieroglyfien olevan äännekirjoitusta. Tämä oivallus oli ensimmäinen askel muinaisen Egyptin kielen ymmärtämisessä.

Useimmilla ihmisillä sana ”arkeologia” vie heti ajatukset Egyptin pyramideihin ja aavikon hiekkojen alle hautautuneisiin kulta-aarteisiin. Isoissa kansainvälisissä museoissa egyptologiset osastot ovat jatkuvasti vetonauloja ja Hollywood tuottaa yhtenäen Egypti-aiheisia elokuvia. Arkeologisesti ajatellen on epäilua, että yhdellä ainolla sivilisaatiolla on niin voimakas asema ihmisten menneisyystietoudessa. Mutta mistä sen valta-asema johtuu?

Varsinainen Egypti-buumi sai alkunsa 1800-luvun ensi vuosina Napoleon Bonaparten johtaessa sotaretkeä (1798–1801) Egyptissä.

Napoleonin joukkojen mukana kulki huomattava määrä tiedemiehiä, jotka dokumentoivat Egyptin luontoa, kulttuuria ja muinaisuutta.

Tieteellistä työtä varten perustettiin *Institut d'Égypte*, jonka 1880-luvulla Kairoon rakennettu päärakennus tuhoutui vuoden 2011 mellakoissa arvokkaine tekstikokoelmineen.

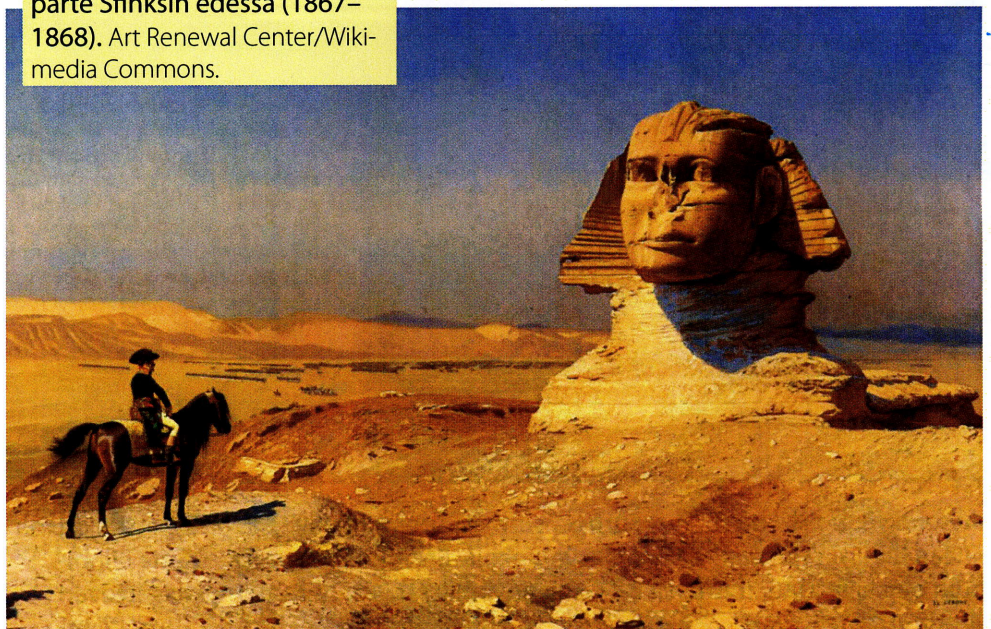
Vaikka sotaretki itsessään oli Ranskalle katastrofi ja brittilaivastolle hä-

vinneet ranskalaiset joutuivat luovuttamaan Britannialle suurimman osan löytämistään muinaisesineistä (muun muassa Rosettan kiven), oli matkan tieteellinen merkitys korvaamaton.

Napoleonin tiedemiehet julkaisivat vuosien 1809 ja 1829 välillä moniosaisen teoksen *Description de l'Égypte*, jonka korkeatasoiset kuvat pureutuivat eurooppalaisten tietoisuuteen.

Sotaretken seurauksena Euroopan valtasi egyptomania, joka näkyi sisustuksessa ja muodissa. Ranskasta levinnyt empiretyyli ammensi antiikin lisäksi muinaisen Egyptin taiteesta.

Jean-Léon Gérômen Bonaparte Sfinksin edessä (1867–1868). Art Renewal Center/Wikimedia Commons.

SIRKUSTAITEILIIJA EGYPTOLOGINA

Napoleonin tiedemiesten panoksen myötä egyptologia alkoi tieteenä muotoutua 1800-luvun alussa. Iso osa egyptologisesta kenttätöystä oli aarteiden ja taide-esineiden ryöstelyä, ja moni merkittäväkin löytö dokumentoitiin surkeasti jos ollenkaan. Egyptologit itse tulivat varsin erilaisista lähtökohdista, koska mitään muodollista koulutusta arkeologiaa, historian-tutkimusta ja taidehistoriaa yhdistävään alaan ei vielä 1800-luvun alussa tarjottu.

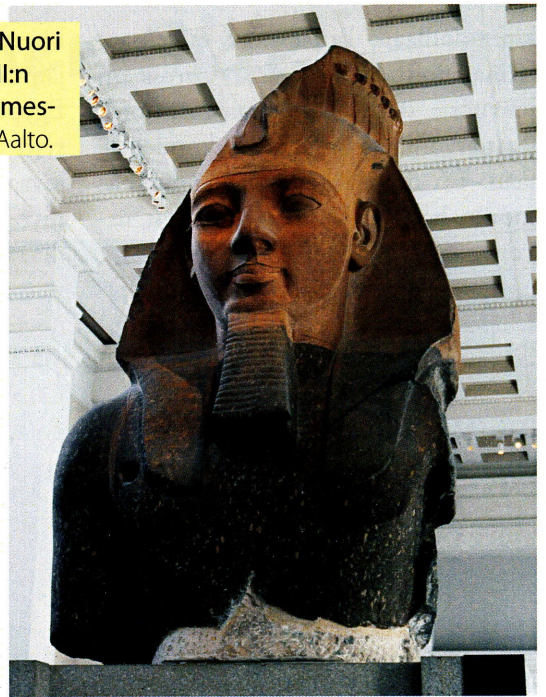
Yksi merkittävimmistä varhaisista egyptologeista oli ammatiltaan sirkustaiteilija. Italialaissyntyinen Giovanni Battista Belzoni (1778–1823) työskenteli vuodesta 1815 lähtien briteille Egyptissä, missä hän löysi ja piirsi lukuisia hautoja ja temppeleitä. Belzoni myös keräsi patsaita, jotka hän lähetti British Museumiin. Tunnetuin näistä on ”Nuori Memnon”, Ramses II:sta esittävä patsas, jonka kuljettaminen oli mittava urakka. Belzonilta kerrotaan satamassa kysytyn, eikö Englannissa ole tarpeeksi kiviä kun niitä pitää kuljettaa Egyptistä asti.

Belzoni löysi muun muassa Abu Simbelin temppelin Egyptin ja Sudanin rajalla sekä monia Luxorin Kuninkaiden laakson faraohautoista. Näistä haudoista näyttävin oli Ramses II:n isän Seti I:n hauta, jota yhä kutsutaan myös Belzonin haudaksi. Giovanni näytti mainetta esittelemällä tätä hautausta Lontoossa ja Pariisissa. Hän oli myös ensimmäinen tutkija, joka pääsi kaivautumaan Kefrenin pyramidiin Gizassa.

HIEROGLYFIEN ARVOITUS RATKEAA

1800-luvun alussa tiedepiireissä levisi villitys selvittää muinaisten egyptiläisten käyttämä kieli, joka oli tallennettu hieroglyfikirjoitukseen. Yrityksiä oli paljon, mutta suurin osa oli enemmän tai vähemmän epäonnistuneita. Tutkijat olivat pitkälti yksimielisiä siitä, että ratkaisu piili kolmella kielellä kirjoitetussa Rosettan kivessä. Lopulta ratkaisun keksi kielinero Jean-François Champollion (1790–1832), joka 1822 onnistui tulkitsemaan kivessä olevat hieroglyfit klassisen kreikan ja koptin taitojensa pohjalta. Tämä mullistava

Belzonin kaivama ”Nuori Memnon”, Ramses II:n kolossaalipatsas Ramesseumista. Kuva Ilari Aalto.

havainto avasi egyptologialle aivan uuden oven, kun tekstin kautta päästiin käsiksi egyptiläisten itsensä ajatukseen. Champollion itsekin teki merkittävän tutkimusmatkan Egyptiin, mutta kuoli sen seurauksena ylirasitukseen.

Egyptologinen tutkimus eteni isoilla harppauksilla 1800-luvulla. Alan pioneirit olivat ranskalaisia, saksalaisia ja brittejä – samoja kansallisuuksia, joilla on edelleen keskeinen asema egyptologiassa.

Egyptologia oli myös poliittista peliä, ja esimerkiksi 1800-luvun puolivälissä Egypti ei enää päästänyt brittiläisiä ja saksalaisia tutkijoita kaivamaan Egyptiin. Tämä tiesi noususuhdanteista uraa kilpailusta vapaille ranskalaisille, kuten Auguste Mariettelle (1821–1881), joka perusti Kairon egyptologisen museon estääkseen löytöjen ryöstelyä. Marietta seurasi Egyptin korkeimpana muinaismuistoviranomaisena italialaissyntyinen mutta Ranskan leivissä toiminut Gaston Maspero (1846–1916).

Merkittävällä tavalla Egypti-into levisi länsimaissa, kun maahan alettiin tehdä kaupallisia ryhmämatkoja 1870-luvulla. Egypti oli ideaali kohde: salaperäinen orientti loistokkaine monumentteineen, joka oli kuitenkin Euroopasta helposti saavutettavissa Välimeren kautta. Egyptistä tulikin pian suosittu turistikohde, minä se on pysynyt jatkuvasti levottomia aikoja lukuun ottamatta.

Turismilla oli kuitenkin egyptologiselta kannalta varjopuolensa. Muinaisjäännostosten luvattomasta kaupasta ja maastaviennistä tuli matkailijaviran myötä iso ongelma, johon Gaston Maspero puutui kovin ottein. Yksi Masperon näyttävimpiä paljastuksia oli haudanryöstöstä elävän Qurnan kylän Abd al-Russulin veljesten ta-

paus. Veljekset olivat löytäneet Deir el-Bahrista läheltä Kuninkaiden laaksoa luolan, joka oli täynnä haudoista muinaisena aikana siirrettyjä kuninkaallisia muumioita, muun muassa Ramses II.

Edistysaskelista huolimatta egyptologian kaivaus- ja dokumentointimetodit säilyivät epämääräisinä koko vuosisadan. Tämä muuttui, kun lahjakas britti William Flinders Petrie matkusti 1880 Egyptiin kartoittamaan Gizan pyramideja ensimmäistä kertaa tieteellisellä tarkkuudella. Petrien merkitys egyptologialle ja koko arkeologialle on huomattava huolimatta siitä, ettei hänellä ollut alan koulutusta. Hän oli ensimmäisiä, joka ymmärsi ”tavallisten” arkeologisten löytöjen arvon, ja hänen kaivauksiltaan talletettiin huomattavat määrät merkittäviä löytöjä, jotka muilla kaivauksilla olisi heitetty hukkaan. Petrie myös loi Ylä-Egyptin varhaiselle keramiikalle typologian, jonka tarkkuus oli aikanaan ennenkuulumatonta. Hänen menetelmänsä otettiin laajasti käyttöön arkeologiassa kaikkialla.

TUTANKHAMON RÄJÄYTTÄÄ POTIN

Egyptologia oli täysin pysähtynyt ensimmäisen maailmansodan aikaan, jolloin maailman huomio oli keskittynyt muualle. Jotakin suurta oli kuitenkin

kin tuloillaan. Brittiläinen taidemaalarina aloittanut Howard Carter oli jo vuosia etsinyt työnantajansa lordi Carnarvonin rahoilla pakkomieltettään, 18. dynastian faraon Tutankhamonin hautaa. Muut egyptologit uskoivat kaikkien Kuninkaiden laakson hautojen jo löytyneen, mutta viimeisellä kaivauskaudellaan Carter osoitti heidän olleen väärässä. 1922 hänen kaivauksensa osuivat kivirappuihin, ja loppu on historiaa. Kukaan ei ollut osannut odottaa lähes koskemattonta kuningashautaa täynnä kulta-aarteita, loistokkaita taide-esineitä ja arkisemmasta elämästä kertovia löytöjä, kuten faraon lempiviiniä ja leikkikaluja.

Tutankhamonin hauta ei olisi voinut löytyä parempaan aikaan. Sodan jälkeen elettiin iloista 20-lukua, ja populaarikulttuuri omi *”kuningas Tutin”* saman tien. Egyptiä oli käytetty teemana jo 1800-luvulla muun muassa baletissa, mutta 1920-luvulta lähtien Egyptistä laulettiin musiikissa ja ke-

hitettiin egyptiläisiä seinämaalauksia jäljittelevä tanssi. Samalla turistivirrat Egyptiin kasvoivat, mikä suuresti ärsytti Tutankhamonin hautaa yhä tutkivaa Carteria. Samaan aikaan syntyi myös myytti muumion kirouksesta, kun lordi Carnarvon hyvin pian haudan avaamisen jälkeen kuoli tulehtuneeseen moskiitonpistoon. Kauhugenrekin omi Egyptin itselleen, ja 1932 julkaistiin klassikkoelokuva *the Mum-my*. Egyptiläisyys hiipi myös kirjallisuuteen: Agatha Christien *Kuolemasta Niilillä* (1937) ja Mika Waltarin elokuvanakin nähdystä *Sinuhe Egyptiläisestä* (1945) tuli kansainvälisiä bestsellereitä.

Tutankhamonin jälkeen on Egyptissä tehty paljon tärkeitä löytöjä, jotka eivät kuitenkaan ole samalla tavalla saavuttaneet maailmanmainetta. Näin kävi esimerkiksi farao Psusennes I:n koskemattomalle haudalle, jonka Pierre Montet löysi kaivaessaan Taniksesa 1939. Löytö jäi suurelta yleisöltä huomaamatta syystä: haudan löytyessä

Saksa oli juuri hyökännyt Puolaan, ja II maailmansota oli alkanut.

Tutankhamonin haudan löytyminen varmisti muinaisen Egyptin lopullisen iskostumisen maailman tietoisuuteen, mutta tämä tuskin olisi tapahtunut ilman parin tuhannen vuoden ajan orastanutta kiinnostusta. Egyptiläisen taiteen estetiikka, salaperäiset hieroglyfit ja aikaa uhmaavat monumentit ovat kaikki tehneet osansa Egypti-buumin synnyssä. Egyptiläisyydessä on jotakin ajatonta, joka vetoaa ihmisen ikuisuudenkaipuuseen.

Lähteet:

Verkkolähteet

Travelers in the Middle East Archive: The Nile Cruise, 1847 and 1897

URL: <http://timea.rice.edu/NileCruise.html>, viitattu 15.1.2014

Painetut lähteet

Reeves, Nicholas (suom. Iso-Markku, Jaana) 2002: Muinaisen Egyptin aarteet: tärkeimmät löydöt vuosi vuodelta. Otava.

Liikkujan apteekki

Apteekkimme auttaa sinua pitämään huolta kroppasi suorituskyvystä. Muista, että hyvä fysiikka lisää myös henkistä kanttia. Tule juttelemaan asiantuntijoidemme kanssa itsellesi parhaiten sopivista liikuntamuodoista. Säännöllinen liikkuminen tukee aina terveyttäsi.

HIRVENSALON APTEEKKI

Moikoisten liikekeskus
Pitkäpellonkatu 2, 20900 Turku
Puh. 02-2844 666
Avoinna
ma-pe 9-19, la 9-15

Onnistunut Lääkehoito Osaksi Arkea

**Pyhän Henrikin
Apteekki**

Itäharjun Prisma
Kalevantie 41, 20520 Turku
Puh. 02-2752 150
Avoinna
ma-pe 9-20, la 9-17, su 12-18

A View from the Other Side

Elissa Ernst, *American graduate of Turku University*

One of the most amazing experiences one can have as an archaeology enthusiast is being able to experience and come in contact with the objects or places themselves. Growing up in the States, as an avid lover of all things medieval, I felt physically far removed from the real sources of my interest. I wanted to live where I could see for myself the locations and objects I had only read about in books.

When I got a chance to move to Turku to study in the field of digital humanities, it was a huge change in my life. The real excitement was not only living in a different culture and climate: it was that I lived in a city where buildings, and in fact whole city blocks, from the medieval time still existed. For an American, living in a town with a castle and a cathedral is a rare and special experience.

Being able to visit historical sites like Sammallahdenmäki and Luistari cemetery were memorable events, and discovering many smaller sites of interest over the three years I've lived here has become a regular hobby. Although my enjoyment of going on long hikes to "look at piles of rocks in the forest" has been amusing to some, the nature of this area's history is reflected in the remains that have rested in situ for sometimes thousands of years.

Living here has taught me that while Finland may not have famous archaeology sites flooded by tourists, there is another wonder that the ancient sites still present today are accessible and discrete, their presence unmarked and their structures unguarded by ropes, guards, or cameras. They can be anywhere; part of a neighbor's backyard, or found in some wild area visited more often by berry pickers than by fans of history. In Halinen while searching with the help of a map, I found one moss-hidden cupstone when I nearly stumbled over it. The sense of discovery is possible only when one can search and explore these ancient objects in their own surroundings.

For part of my studies, an internship was required. I had the chance to work with Muuritutkimus Ky on their project PULU, which is a program designed to be a digital guide to physical exploration of archaeological sites. With the help of a laptop or tablet computer, the program would present information based on the user's GPS location.

The technical aspect would be working with the software itself, but the design challenge was to create a guided tour for a certain kind of user: a student, a tourist, or a researcher. What kind of information would each kind

Elissa Ernst at Sammallahdenmäki.

of user be interested in? What aspects of the physical location would catch their eye, drawing their curiosity and wonder? With this in mind a tour designer could use the software to not only inform their own range of knowledge to others but also share their inspiration and enthusiasm for archaeology.

Similar programs could be used not only for teachers of history, but also sciences, especially geography or local biology, or anywhere where being physically present within the environment could be used as a valuable teaching tool. This program was demonstrated in Kaarina, in the area of Lemu, where battles were fought in 1809 between Sweden and Russia. This area, with its historical and natural sights, was ideal for a walking tour for a class of archaeology enthusiasts.

More recently I was able to take part in an excavation in Kauttua, near Eura. In this instance I was able to participate in getting my hands dirty with a dig team, who was hoping to find evidence of village life in that area from the iron age, the same population who had buried their dead in the well-known Luistari grave site. This was the first chance I have had to participate in an actual excavation and felt honored to have been invited along.

Although my studies have ended, my interest in Finnish archaeology has not: I still enjoy hiking trips to remote areas to visit the many groups of burial mounds, reenacting iron age history with other enthusiasts, and reading about exciting new finds and research. Archaeology is truly a field that can be enjoyed and enriched by both amateurs and professionals. The physical connection with history continues to inspire both alike.

Erään kivikirveen tarina

Olin oppilaana Tuorlan Maanviljelyskoulussa vuosina 1965–1967. Nykyään oppilaitos tunnetaan nimellä Ammattiopisto Livia, Maasentupisto. Ensimmäisen vuoden oppilaiden tehtäviin kuului käytännön töiden suorittaminen koulutilalla. Keväällä 1966, yhtenä aamuna sain tehtäväkseni äestää erään peltoalueen siinä Hultskiontien kohdalla ja työkaluna oli Fordson Major traktori äkeineen. Työnjohtajalta tuli vain neuvo: "Käännä sitten takaisin kun meri tulee vastaan."

Siinä kun ajoin niitä kierroksia niin huomio kiinnittyi maassa lojuvaan, vähän epätavallisen näköiseen kiveen. Pysäytin traktorin ja hyppäsin alas tutkimaan asiaa tarkemmin. Kivikauden aikainen kivikirveshän siinä oli, arvelin. Olinhan nähnyt samantaisia aikaisemminkin, museoissa ja kuvissa. Sujautin kiven tasakuun ja jatkoin äestämistä.

Tiesin kyllä, että esine kuuluisi ehkä luovuttaa Museovirastolle, mutta olen sen verran ollut kapinallinen, että on jäänyt tekemättä. Pian koulun jälkeen lähdin Australiaan siirtolaiseksi. Parin vuoden kuluttua palasin takaisin Suomeen ja pyrin Minnesotan Yliopiston maatalousalan harjoitteluohjelmalle, mihin sitten pääsinkin. Minnesotasta tie johti kauemmas länteen eli Oregonin Portlandiin. Oregonista löytyi myös vaimo Nancy, perhe on lisääntynyt ja Portlandissa ollaan edelleenkin.

Sukulaisflikka Suomessa alkoi harrastaa arkeologiaa oikein toden teolla jäätyään eläkkeelle. Kerroin hänelle löytämästäni kivikirvestä ja silloin alkoi "ankara painostus". Sen seurauksena vihdoin taivuin ja otin kivikirveen hyllyltä, paketoin huolellisesti ja lähetin täältä Oregonista takaisin Suomeen. Nyt kivikirves on ehkä onnellisena, ja asianmukaisesti, Kansallismuseon tutkittavana ja säilytettävänä. Minulla muistona komeilee Museoviraston antama kunniakirja toimistoni seinällä.

Timo Peltomäki